

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Bakalářská práce

Finanční zneužívání seniorů – Indikace a intervence ze strany sociálního pracovníka

The Financial Abuse of Elder People – Indication and Intervention by Social Workers

Tereza Libíčková

Praha 2022

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Daniel Hanuš, LL.M., MBA

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Mgr. Danielu Hanušovi, LL.M., MBA za odborné vedení mé bakalářské práce, za jeho čas, cenné rady, poznámky a možnost častých konzultací. Ráda bych také poděkovala Mgr. Kateřině Cidlinské, Ph.D. za její ochotu a nespočet užitečných rad při realizaci výzkumu a metodologické části této práce. Ráda bych také poděkovala všem sociálním pracovníkům, kteří souhlasili s účastí ve výzkumu a zapojili se. V neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za nekonečnou podporu a trpělivost.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. 5. 2022

.....

Tereza Libíčková

Anotace

Tato bakalářská práce se věnuje problematice finančního zneužívání seniorů a s ním souvisejícímu syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného seniora – v angličtině *Elder Abuse and Neglect Syndrome* (dále jen „EAN“). Zkoumá, jak sociální pracovníci mohou v praxi finanční zneužívání u seniorů rozpoznat, jak mohou aplikovat příslušné metody pomoci a na co si je potřeba dávat pozor v rámci prevence. Nastíněná teorie, která se opírá o literaturu a dostupné statistiky plynule přechází do praktické části, která na základě kvalitativního výzkumu udává, jak je to v praxi. Tedy, jak sociální pracovníci v České republice řeší situaci finančně zneužívaného seniora.

Klíčová slova

Senior, stáří, finanční zneužívání, materiální zneužívání, syndrom týraného a zneužívaného seniora, ageismus

Abstract

This thesis is dedicated to the problematic of financial abuse of elder people and to the related Elder Abuse and Neglect Syndrome (Syndrome EAN). It studies how social workers can identify financially abused elder person, which methods they can use to intervene and how to use them in practice. The outlined theory, which is based on the literature and available statistics, smoothly transitions to the empiric part. Which is based on qualitative research and defines how it works in real practice. Specifically, which methods and techniques do social workers use on a daily basis.

Keywords

Senior, Old Age, Financial abuse, Material Abuse, Elder Abuse and Neglect Syndrome, Ageism

Obsah

Úvod	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Proces stárnutí, stáří, senior – vymezení základních pojmů.....	10
1.1 Stárnutí (involuce).....	10
1.1.1 Teorie stárnutí	11
1.1.2 Psychosociální aspekty stárnutí	12
1.2 Stáří	13
1.2.1 Věková členění	13
1.2.2 Senior	14
2 Ageismus	16
2.1 Původ a definice ageismu.....	16
2.2 Související hesla s ageismem	17
2.3 Ageismus v kontextu zneužívání seniorů.....	18
3 Špatné zacházení se seniory a syndrom EAN.....	19
3.1 Vymezení pojmů	19
3.2 Formy špatného zacházení se seniory	19
3.2.1 Osoby dopouštějící se špatného zacházení se seniory	21
3.2.2 Historický kontext špatného zacházení se seniory	23
3.3 Syndrom EAN – Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného seniora	23
3.3.1 Projevy syndromu EAN.....	25
3.3.2 Intervence syndromu EAN	25
4 Finanční zneužívání seniorů	27
4.1 Charakteristika a definice finančního zneužívání	27
4.2 Indikace a projevy finančního zneužívání.....	29
4.3 Osoby dopouštějící se finančního zneužívání seniorů	31
4.4 Faktory ovlivňující vznik finančního zneužívání.....	32
4.5 Intervence finančního zneužívání z hlediska sociální práce	33

4.6	Právní ochrana.....	35
4.7	Pomáhající služby v kontextu finančního zneužívání seniorů	37
4.8	Dostupné statistické údaje.....	38
II. METODOLOGICKÁ ČÁST		40
5	Metodologie výzkumu.....	41
5.1	Výzkumný problém a cíl výzkumu	41
5.2	Metoda sběru dat	42
5.3	Výzkumný vzorek – konstrukce a limity	42
5.4	Metoda analýzy dat	43
III. EMPIRICKÁ ČÁST		46
6	Výzkumná zjištění.....	47
6.1	Představení účastníků výzkumu a sociálních služeb.....	47
6.2	Představení výsledných témat	48
6.2.1	Kontaktování sociálního pracovníka a prvotní podezření	48
6.2.2	Indikátory finančního zneužívání	52
6.2.3	Rizikové faktory	54
6.2.4	Metody řešení a intervence	56
7	Diskuze.....	59
Závěr		61
Použitá literatura		62
	Publikace.....	62
	Elektronické publikace a jiné elektronické zdroje	64
Tabulka č. 1 – Seniori jako oběti vybraných trestných činů		67
Příloha č. 1 – Scénář polostrukturovaného rozhovoru		68
Příloha č. 2 – Ukázka kódování (polostrukturovaný rozhovor č. 9)		69

Seznam zkratek

EAN – *Elder Abuse and Neglect* (Týraný a zneužívaný senior)

FNKV – Fakultní nemocnice Královské Vinohrady

FZ – Finanční zneužívání

OSN – Organizace spojených národů

WHO – *World Health Organization* (Světová zdravotnická organizace)

Zákon č. 108/2006 Sb. – Zákon č. 108/2006 Sb., zákon o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 273/2008 Sb. – Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb. – Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb. – Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 45/2013 Sb. – Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů

Úvod

Finanční zneužívání seniorů je problematika, která je stále aktuálnější vzhledem k jejímu výskytu a vzhledem k množství skrytých případů. Je zarážející, jak málo je o této problematice slyšet a pokud ano tak v kontextu domácího násilí či špatného zacházení se seniory. Senior je zvlášť zranitelnou obětí a ve své povaze může být křehký. Je potřeba na seniory pohlížet s úctou a pokorou, protože jsou nejen našimi prarodiči, ale také nositeli historie a nositeli cenných zkušeností. Na stáří naše uspěchaná společnost pohlíží jako na něco, čeho bychom se měli obávat, ale je to přesně naopak, stáří může být jedním z nejkrásnějších období života. Senioři si zaslouží prožít stáří důstojně a pokojně. Ráda bych touto bakalářskou prací na finanční zneužívání seniorů upozornila a zdůraznila její důležitost, a to hlavně v kontextu sociální práce. Sociální pracovníci jsou ve výjimečné pozici k primární indikaci a následné intervenci finančního zneužívání. Mou motivací k výběru tohoto tématu se stala zkušenost z mého okolí, která ve mně zanechala pocit, že je potřeba se tomu věnovat a upozornit na tento mnohdy skrytý problém.

Práce je členěna do tří částí – teoretické, metodologické a empirické. V teoretické části je popsána problematika finančního zneužívání z pohledu dostupné odborné literatury. Teorie jde deduktivně od popisu stárnutí a stáří, přes ageismus, špatné zacházení se seniory až k ústřednímu tématu, a to k finančnímu zneužívání. Metodologická část popisuje provedení kvalitativního výzkumu a následnou analýzu získaných dat. Empirická část plynule navazuje a prezentuje získaná výzkumná zjištění, která popisují používané metody indikace a intervence k řešení finančního zneužívání sociálními pracovníky v běžné praxi.

Předpokládaným přínosem této bakalářské práce je malé, ale přece nějaké, vyplnění mezery o této problematice, jak v závěrečných pracích, tak v informovanosti společnosti. Dále je předpokládaným přínosem upozornění na problematiku finančního zneužívání seniorů a zdůraznění důležitosti se jim zabývat. Realizace této práce má pro mě také velký osobní přínos a hodnotu, protože jsem se tomuto tématu rozhodla věnovat na základě zkušenosti z mého okolí.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Proces stárnutí, stáří, senior – vymezení základních pojmů

„Říkává se, že mládí má své plány, střední věk své cíle a stáří lidský úděl.“ (Haškovcová, 2010, s. 15)

Stárnutí je proces, kterým procházíme nebo projdeme všichni. Přináší s sebou mnoho změn v životech lidí. Tyto změny jsou zejména fyziologické a psychologické povahy. Je to období života, které si nemusíme ani uvědomovat, a to především v dnešní době. Žijeme v době, ve které se orientujeme především na výkon, vše se děje rychle a necháváme si život uplynout před očima. Mnoho lidí se ani nenaděje a stáří klepe na dveře. Stáří pro každého člověka může znamenat něco jiného, pro někoho to může být úleva a zasloužený odpočinek, pro někoho to může být „strašák“, kterého ještě dlouho nechá ve skříni. Starý člověk už dnes není ten, kterým byl před 50 lety. Všechny věkové hranice a pomyslné životní milníky se posouvají na vyšší příčky. Pro mnoho lidí je také těžké si připustit, že jedna životní etapa končí a jiná začíná. Na stáří lidé zkrátka nemají čas.

Haškovcová (2010) nám nabízí pohled na stárnutí a na stáří jako na problematiku, které je potřeba se otevřít, abychom mohli pochopit stáří v nás a kolem nás. Jedině tak můžeme poznat veškeré spojitosti a docenit spjatost všech úseků života. Musíme respektovat kontinuitu života, protože právě to je předpokladem vědění, že stáří je právě tak „jen“ závěrečnou etapou před koncem života. Stáří je v nás přítomno od počátku našeho života a o jeho kvalitě spolurozhodujeme po celý život.

1.1 Stárnutí (involuce)

Říčan (2014) při definování procesu stárnutí udává několik proměnných, na kterých dle něj při definování záleží. Udává, že záleží na tom, kdo šedesátku překračuje, zda je to muž či žena, zda měl rád své děti, pokud vůbec nějaké měl. Dále zda se daný člověk realizoval v tom, co ho bavilo nebo žil bez cílů, zda se profesně angažoval v oboru, který ho naplňoval a vynikl v něm. Poslední proměnnou je tělesný stav člověka na prahu šedesátky. Říčan udává, že záleží, zda daný člověk je tělesně i duševně zdrav či je spoután nějakou nemocí. Tato snaha o definici skrze kladené proměnné volně navazuje na výše zmiňovanou teorii Haškovcové (2010), tedy, že je potřeba poznat veškeré spojitosti a spjatosti všech úseků života, abychom stárnutí přijmuli. Můžeme si pomocí těchto otázek vytvořit jakousi vlastní definici a teorii o stárnutí.

Další definici, tentokrát už konkrétnější, nám nabízejí Langmeier a Krejčířová (2006) a to, že stárnutím se rozumí souhrn změn ve struktuře a funkcích organismu. Tyto změny podmiňují zvýšenou zranitelnost a pokles výkonnosti člověka, eskalují v terminální stádium a ve smrt.

Mühlpachr (2004) udává, že proces stárnutí je individuální a že každý stárne jiným tempem. To je ovlivněno životosprávou každého z nás, odlišnými životními podmínkami a prostředím, dále různým zdravotním stavem, a hlavně také genetikou daného člověka.

Malíková (2011) popisuje stáří skrze biologické a psychologické aspekty života člověka. Popisuje, že tyto aspekty udávají, jak stárnutí u člověka bude probíhat a jak se s ním daný člověk zvládne vyrovnat. Biologické aspekty stárnutí představují typické tělesné změny v organismu, jako například celkové snížení výkonnosti všech funkcí nebo úbytek původní funkční tkáně. Graduující tělesné změny, tedy biologické aspekty mají vliv na změny psychické, tedy psychologické aspekty. Děje se tak, protože senior své tělesné změny může špatně snášet. a to ovlivňuje jeho psychické prožívání. Jinak se má za to, že psychické změny při stárnutí nastupují pozvolna. Jde především o snížení kognitivních funkcí – snížení schopnosti pamatovat si či koncentrovat se, jde i o zvýšenou emoční nestabilitu – výkyvy nálad nebo proměnlivost rozhodnutí.

1.1.1 Teorie stárnutí

Teorie stárnutí se snaží odpovědět na otázku proč stárneme. Odpovědět je však těžké, protože situace není jednoznačná, neznáme mechanismy, které stárnutí jako proces způsobují. Teorie o tom, proč stárneme jsou vysvětlovány z pohledu biologických změn, sociálních a psychologických vlivů.

Čevela a kol. (2012) dělí teorie stárnutí do dvou hlavních skupin na stochastické a nestochastické. **Stochastické teorie** předpokládají, že to, co se nám děje ve stáří souvisí s přibývajícím věkem a s opotřebením organismu. Konkrétními příklady jsou:

- **Teorie překřížení** („cross-linking theory“) – dochází k překřížení a tím znehodnocení proteinů a dalších buněčných makromolekul, což postihuje např. DNA, buněčné membrány či extracelulární kolagen.
- **Teorie opotřebením** – dochází ke kumulativnímu poškození životně nenahraditelných částí organismu, včetně glykosilace bílkovin vystupňované u diabetiků.
- **Teorie spolehlivosti** – stárnutí, stejně jako vymírání věkových kohort, je projev univerzálního selhávání systému v čase, pravděpodobnosti výskytu poškození, chyb a poruch. (s. 61–63)

Nestochastická teorie pracuje s předpokladem, že stárnutí je geneticky předurčeno a naprogramováno. Konkrétními příklady jsou:

- **Pacemakerová teorie** neboli **teorie genetických hodin** – určité orgány či systémy se považují za pacemaker geneticky naprogramovaný na určitý algoritmus stárnutí a délky života. Algoritmus běží od narození ... k nejdéle známým „časovaným“ faktorům stárnutí patří „vypnutí“ produkce pohlavních

hormonů a růstového hormonu s dramatickým dopadem na fertilitu, chování, svalovou a kostní hmotu, kůži a její deriváty, tělesný fenotyp.

- **Genetická teorie** – délka života je zjevně specifická pro každý živočišný druh.
- **Hledáním „smyslu, potřebnosti a přínosnosti“ stárnutí** se zabývají evoluční teorie, které studují i vztah délky stáří k délce života a délce nezbytně nutné péče o potomstvo. (s. 61–63)

1.1.2 Psychosociální aspekty stárnutí

Stárnutí je doprovázeno dynamickými změnami biologického, psychologického a sociálního rázu, jak jsem již zmiňovala v odstavcích výše. Pro účely této práce bych ráda přiblížila právě psychosociální aspekty stárnutí, které vzhledem k řešené problematice, hrají velkou roli.

K popsání psychologických aspektů stárnutí můžeme využít psychoanalytickou teorii Erika Eriksona. Dle jeho teorie psychosociálního vývoje je hlavním úkolem dospělého člověka vytvořit si pocit identity, umět si odpovědět na otázky „Kdo jsem?“, aby v dalších etapách obstojně zvládl překážky života. Život člověka Erikson rozdělil do osmi vývojových stádií, kdy stárnutí spadá do posledního, osmého stádia. V něm popisuje, že každý člověk v seniorském věku (udává 60 let a výše) řeší problém mezi integritou a zoufalstvím. Aby stárnoucí člověk mohl téma jeho integrity zvládnout a pokračovat spokojené dožití, musí přijmout celý svůj dosavadní život a akceptovat jeho smysl (Nolen-Hoeksema, 2012).

Očima vývojové psychologie Říčan (2014) popisuje, že při psychické involuci dochází ke zjednodušování osobnosti tím, že se vytrácejí některé hodnoty a cíle. Stárnoucí osoba přirozeně ztrácí také zájem o udržování některých vztahů s ostatními. S problémy a stresem se vyrovnávají primitivnějším způsobem a tím se blíží dítěti. Častěji se také vyskytují neurózy psychického původu. Vede k nim zvýšená duševní citlivost, zranitelnost, závažné ztráty nebo závislost na druhé osobě. Začnou se projevovat nehezké vlastnosti a sklony, které v mládí uměl člověk tlumit. Přichází podezíravost a člověk se domnívá, že je předmětem zvláštní pozornosti svého okolí. Podezíravosti přispívají také nedoslýchavost a hluchota. Přichází demence, která se může projevovat poruchami paměti, změnami v úsudcích nebo v sebeovládání. S věkem přichází také deprese – myšlena jako chorobné smutky, duševní bolesti, neklid a úzkosti.

K psychologickým aspektům se přidávají také ty sociální, které k lepšímu psychickému stavu stárnoucímu člověku nepřispívají, ale v některých případech mohou k blahobytu člověka přispět. Malíková (2011) popisuje, že mezi nejvýznamnější **nepříznivé sociální aspekty** patří odchod do důchodu, omezení sociální integrace, osamělost a celková izolace z důvodu úmrtí manžela/manželky a přátel. Celkově stárnoucí člověk po odchodu do důchodu může pociťovat

strach, samotu a stud pramenící z nesamostatnosti. Mezi **příznivé sociální aspekty**, které mohou pomoci člověku k pohodovějšímu stárnutí zase Jarošová (2006) řadí dobré rodinné vztahy, naplánovaná ekonomická příprava na stáří, společně se zajištěním bydlení, naplánovaná výplň volného času aktivitami, koníčky, případně drobným přivýdělkem nebo brigádou.

1.2 Stáří

Na stáří můžeme pohlížet jako na období při konci života, které je výsledkem mnohaletého procesu stárnutí. Mühlpachr (2004) nám nabízí následující definici – stáří je důsledkem a projevem geneticky podmíněných involučních procesů. Je to obecné označení pro pozdní fázi vývoje člověka a je součástí přirozeného průběhu života.

Mühlpachr (2004) zdůrazňuje, že stáří není žádná nemoc. Je samozřejmě propojeno s intenzivnějším výskytem zdravotních potíží, které bývají i mnohočetné – tzv. multimorbidita, a mají tendenci tíhnout k tomu být chronické. Při nemocech bývá největším strachem ztráta soběstačnosti anebo samotné úmrtí.

Říčan (2014) uvádí pro stáří také termín *senium*.

1.2.1 Věková členění

Haškovcová (2010) udává, že pohled na stáří a vyšší věk prošel výraznými změnami v dnešní době. Ostré hranice mezi jednotlivými životními etapami se rozpustily a místo nich upřednostňujeme plynulé kontinuum, nicméně i stáří bývá členěno na menší charakteristické úseky.

Věk považujeme za naši součást a je to náš základní údaj, který máme. Samotné číslo však nemusí mít žádnou vypovídající hodnotu a ve stáří to platí dvojnásob. Světová zdravotnická organizace nabízí věkové členění po patnácti letech a to následující:

- „období středního věku 45-59 let,
- období stárnutí 60-74 let,
- období starého věku 75-89 let,
- období stařecké nad 90 let.“ (Říčan, 2014, s. 332)

Mühlpachr (2004) uvádí následující členění:

- „65-74 let mladí senioři (adaptace na penzi, volný čas a seberealizaci),
- 75-84 let staří senioři (změna funkční zdatnosti, medicínská problematika)
- 85 let a více velmi staří senioři (na významu nabývá sledování soběstačnosti a zabezpečení).“ (s. 21)

Jisté je, že délka života se stále prodlužuje. Světová zdravotnická organizace WHO udává, že počet lidí po 60. roku života se mezi lety 2000 a 2050 ztrojnásobí. Tyto statistické údaje vypovídají také o tom, že v industrializovaných zemích bude více seniorů než dětí. A to hlavně v souvislosti s postupným snižováním porodnosti. Toto progresivní stárnutí vyústí v růst poptávky po zdravotnických službách a také ve větších výdajích rodin a systémů sociální ochrany (*welfare* systém). Strategický plán a Akce pro zdravé stárnutí v Evropě, 2012-2020, sponzorované WHO, navrhuje řadu intervencí podporujících činy napříč vládou a společnostmi pro zdraví a blahobyt. Projekty se snaží upozornit a znormalizovat na fakt zdravého stárnutí a společně s tím přináší řadu intervencí pro blahobyt ve stáří – dostupnost kvalitní péče pro seniory, ale hlavně prevenci před sociální izolací a sociálním vyloučením a také prevenci před špatným zacházením se seniory (Corbi et al., 2015).

1.2.2 Senior

V posledních desetiletích seniorská populace nabývá na počtu. Ve stejném měřítku se to u žádných jiných věkových skupin neděje v tak razantním měřítku. Říčan (2014) uvádí dvě příčiny, jednu trvalou a druhou dočasnou. Tou první je prodlužování lidského věku – více lidí se dožívá 60. a 70. roku života. Druhá příčina je snižování porodnosti – mladých lidí přibývá minimálně. Předpokládá se, že až se tito lidé ze „slabších“ ročníků budou stávat seniory, tak to přestane platit jako příčina.

Koho tedy za seniora považujeme? Pokud se budeme řídit výše zmíněnými věkovými členěními, tak můžeme uvést věkovou hranici 60-65 let. V České republice je obecně používanější věková hranice 65 let, a to také z důvodu, že tento věk je nynější hranicí pro odchod do důchodu. Odchod do důchodu však nemusí znamenat, že se z člověka stal senior. Určení kritérií, kdy se z člověka stává senior je tedy velmi individuální. Lze však říct, že senior je člověk, který je v post-reprodukčním věku, jeho děti (pokud má děti) jsou již dospělé a zakládají si vlastní rodiny (Říčan, 2014).

Pojem senior lze zaměnit za termín geront. Tento termín je také obecně známý a pochází z řeckého *gerón*, což znamená starý muž. Gerontologie je věda o stáří a lékařský obor, který je zaměřený na stáří se nazývá geriatrie. Latinsky se senior/geront řekne *senex*, od tohoto výrazu je odvozen lékařský pojem senilita a senilní. Tyto výrazy však máme spjaté spíše s hanlivým a neuctivým kontextem, a proto je přijatelnější používat výše zmiňované *senium* (stáří) (Říčan, 2014).

Termíny senior a geront budou v této práci používány zejména v kontextu finančního zneužívání. V tomto kontextu je důležité objasnit, že pracujeme s předpokladem základních vlastností, které senior nese. Jsou jimi křehkost, zranitelnost, špatná orientace ve světě moderních technologií a vědomí, že někdo nad nimi drží moc. Pro tyto účely se hodí také pojem zvlášť zranitelná osoba (oběť). V našem kontextu a dle zákona o obětech trestních činů, je zvlášť zranitelná osoba vysokého věku (Zákon č. 45/2013 Sb.)

2 Ageismus

2.1 Původ a definice ageismu

Ageismus je celosvětový problém rozšířený napříč populací. Může se zdát, že postihuje lidi jen určitých věkových kategorií, ale není tomu tak. Obětí ageismu se může stát člověk jakéhokoli věku. Světová zdravotnická organizace (2021) udává, že ageismus postihuje opravdu všechny. Děti od 4 let věku získávají povědomí o věkových stereotypy v jejich kultuře. Už od tohoto věku se ztotožňují s těmito stereotypy a dále pak směřují své chování a pocity na lidi různého věku. Děti mohou také tyto kulturní stereotypy nesprávně použít k uvědomování a chápání své vlastní osoby, což pro ně do budoucna může představovat problém. Může to vést k tomu, že budou sami sebe věkově diskriminovat. WHO také nabízí jasnou definici ageismu. Ageismus se vztahuje k stereotypům, které ovlivňují, jak myslíme, jak se cítíme a jak jednáme, a to na základě našeho věku nebo věku někoho druhého.

Tošnerová (2002) ageismus charakterizuje jako pojem odvozený od anglického *age*, které znamená věk a v češtině pro něj nemáme žádný ekvivalent. Udává, že pojem ageismus použil poprvé v roce 1969 Robert Butler, který byl prvním ředitelem *National Institute on Aging* v USA a jako první také mluvil o diskriminaci na základě věku. Podrobněji Butler (1975) in Vidovičová (2008) problematiku ageismu popisuje jako stereotypizování a omezování seniorů pro jejich věk. Dále udává, že se seniory se pojí stereotypy, že jsou nemoderní, konzervativní ve svých názorech a postojích nebo také senilní. Ageistické postoje mladým lidem umožňují seniory vidět v odlišném světle od nich samotných, a to jim následovně brání ve ztotožňování se se seniory jako s běžnými lidmi. Butler dále upozorňuje na jev, kdy se ageismus stává účelným prostředkem, jak mladší generace rozšiřují postoje o seniorech za účelem zbavit se zodpovědnosti za ně.

Vidovičová (2005a) in Vidovičová (2008) problematiku ageismu charakterizuje jako soubor postojů, tvrzení a myšlenek, které ve své povaze tvrdí, že etapy lidského života jsou nestejně důležité. Děje se to skrze stereotypizaci dané věkové skupiny (nemusí to být mířeno pouze na seniory) a skrze diskriminaci založené na věku či příslušnosti k věkové skupině.

Palmore (1999) při definování ageismu rozlišuje negativní stereotypy a negativní postoje. V kontextu ageismu starých lidí jsou stereotypy mylná nebo přehnaná přesvědčení a postoje jsou negativní pocity k věkové skupině. Dle něj jde v ageismu o jakýkoliv předsudek proti, ale i ve prospěch nějaké věkové skupiny. Předsudek vůči věkové skupině je projevem negativního stereotypu o dané skupině, například že všichni stáří lidé jsou senilní. Palmore jako projev ageismu popisuje také negativní postoj založený na stereotypu, například že stáří musí být

nejhorší částí života člověka. Palmore rozlišuje devět základních stereotypů, ze kterých pramení negativní předsudky vůči starým lidem, jsou to následující: nemoc, neplodnost, ošklivost, mentální úpadek, duševní onemocnění, neúčinnost, izolace, chudoba a deprese. Dále Palmore pracuje také s pojmem pozitivním ageismus. I ten je založen na určitém stereotypu, dle kterého předpokládáme něco o lidech určité věkové skupiny, například že všichni staří lidé musí být moudří. Je to méně častý typ ageismu, a i u něj Palmore rozlišuje stereotypy, jsou to následující: laskavost, moudrost, spolehlivost, bohatost, politická moc, volnost, věčné mládí a štěstí.

2.2 Související hesla s ageismem

Na základě Psychologického slovníku (Hartl a Hartlová, 2015) můžeme definovat klíčová hesla, která s ageismem souvisejí a pomůžou nám tak k širšímu vymezení tohoto pojmu. Jako první uvedu definici samotného ageismu:

- **ageismus** – „věková diskriminace, znevýhodňování osob na základě jejich věku“ (s. 20),
- **diskriminace** – „...omezování, upírání práv určitým skupinám obyvatel z důvodů etnických, náboženských, jazykových, sexuálních aj.“ (s. 115),
- **rasismus věkový** – „výraz pro věkovou diskriminaci, především u uchazečů o zaměstnání, kdy nerozhodují schopnosti uchazeče, ale věk; takto zadané inzeráty jsou považovány, při nejmenším, za neetické a ve vyspělejších ekonomikách za nepřijatelné“ (s. 495),
- **riziko dvojí** – „termín označující problém, kterému čelí starší příslušníci etnických menšin, které nejsou jen objektem ageismu, ale také rasismu“ (s. 511),
- **riziko trojí** – „riziko starých lidí, u kterých se k riziku dvojímu dle nejnovějších gerontologických výzkumů připojuje ještě třetí problém, kterým je jejich častá neschopnost získat pomoc, již potřebují a na niž mají nárok, kterou však nedostávají v důsledku komunikační bariéry a předsudků“ (s. 511),
- **věk čtvrtý** – „etapa stáří, která se obvykle kryje s terminální chorobou, demencí apod., v níž je člověk zcela závislý na péči ostatních“ (s. 667).

Výše zmíněné pojmy lze uplatnit také v kontextu finančního zneužívání seniorů. A to především k vytvoření představy, na jakých předsudečných myšlenkách pachatel staví a na základě jakých hodnot a předpokladů vlastně jedná.

2.3 Ageismus v kontextu zneužívání seniorů

Palmore (1999) uvádí, že věková diskriminace se může ve svých dopadech projevit od nuceného odchodu do důchodu až po samotné zneužívání seniorů. S tím, že na zneužívání seniorů lze pohlížet už jako na extrémní formu ageismu.

Haškovcová (2010) uvádí, že skryté předsudky i otevřené formy ageismu veřejnosti sehrávají nemalou roli v běžném životě seniorů. Senioři jsou na základě těchto ageistických postojů ustrkováni až dokonce týráni ze strany úředníků, prodavačů a pracovníků nejrůznějších služeb.

V tomto kontextu se hodí také uvést pojem předsudečné násilí neboli *hate crime*. Je to takové násilí, které je páčáno na člověku kvůli jeho příslušnosti k nějaké skupině. Pachatel tzv. *hate crimu* tak činí především proto, že má předsudky vůči skupině, do které poškozený patří. Daná skupina je definována příslušnými charakteristikami, které jsou legitimně dány a nejdou změnit. „Mezi tyto charakteristiky patří: barva pleti; národnost či etnická příslušnost; náboženské vyznání, víra, bezvěrectví; sexuální orientace či genderová identita; zdravotní postižení či zdravotní stav; politický názor; bezdomovectví; další jiný podobný důvod.“ (Předsudečné násilí, 2019). Lidé napadení předsudečným násilím často bývají ve znevýhodněné pozici vůči pachateli. U seniorů to může být například zhoršená orientace v moderních technologiích, chybějící přístup k potřebným informacím, osamělost a absence blízkých osob a další. To je výčet okolností, se kterými pachatel počítá a spoléhá na ně. Předsudečné násilí je specifické také v tom, že jeho dopady bývají těžší, protože je mířeno přímo na konkrétní osobu kvůli konkrétním znakům a vlastnostem (Předsudečné násilí, 2019).

3 Špatné zacházení se seniory a syndrom EAN

Stáří sebou přináší křehkost, které někteří rádi zneužijí. V naší společnosti obecně chybí úcta ke stáří a ke starým lidem, stejně tak nám chybí určitá příprava na stáří. Jsme orientováni na výkon, rádi se zapojujeme do dění ve společnosti a na stáří nemáme čas. Myslíme si, že stáří jde odložit, ale když už je neodvratně za dveřmi nejsme na něj připraveni, ale zároveň potřebnou podporu často odmítáme.

3.1 Vymezení pojmů

V odborných publikacích se objevuje mnoho pojmů, které popisují nevhodné chování a zacházení se seniory. Mohou se ve svém významu buď překrývat nebo úplně lišit. Obecně lze však uvést spojení *špatné zacházení se seniory*, pod kterým můžeme dále rozvést pojmy, které jsou uvedeny napříč odbornou literaturou, jsou to následující: *týrání, zneužívání, zanedbávání, násilí na seniorech* a v zahraniční literatuře se často používá zkratka EAN – *Elder Abuse and Neglect* tedy v překladu násilí a zanedbávání starých, tato zkratka se používá také v kontextu syndromu EAN, který je blíže rozveden níže. Pro účely této práce bude hlavně používán pojem *špatné zacházení se seniory* a v kontextu finančního zneužívání pojem *zneužívání*. Dále se také liší označení pro činitele toho špatného chování. Obecně se dobře uplatňuje pojem *pachatel*, ačkoliv to může znít jako pojmosloví od policie, tak se do kontextu této práce hodí. Ve stejném významu může být využíván také pojem *zneuživatel* a níže je používán také *pečovatel*.

3.2 Formy špatného zacházení se seniory

Sýkorová (2011) pojem **špatné zacházení se seniory** vysvětluje jako útok, který může být jednorázovou záležitostí nebo se opakuje. Jde o útoky fyzického, psychologického neboli emocionálního rázu, dále o finanční útoky a v neposlední řadě může jít o zanedbávání. **Týrání** Sýkorová dělí na fyzické a psychologické. Fyzické týrání zahrnuje mnoho forem tělesného násilí, které lze rozpoznat podlitinami, odřeninami, otevřenými ranami či dokonce frakturami. K fyzickému týrání patří také podávání či úmyslné nepodávání nepřiměřeného množství léků. U psychologického týrání mluvíme o slovní agresi, lhaní, ponižování, ignoraci či o vyloučení z kolektivu (např. rodinného). Senior na psychologické týrání reaguje hůře než na to fyzické a to tak, že má úzkosti, deprese a obecně nevysvětlitelné změny chování. Pojem **zneužívání** se v odborné literatuře spojuje zejména s materiálním či finančním okradáním seniorů, přičemž může jít o odcizování peněz či jiných cenností, ale i o věci a předměty běžné denní potřeby. Při zneužívání seniorů může jít však také o tzv. *přiživování* – např. o bydlení zdarma v seniorově bytě či domě. Pro okolí může být viditelné a výstražné to, že senior nemá zaplacené účty, nemá peníze na obstarání základních potřeb nebo mu jednoduše věci mizí. Sýkorová pojem

zanedbávání spojuje s týráním a zneužíváním, kdy zanedbávání je v podstatě pasivní forma týrání a zneužívání. Projevuje se nedostatkem pozornosti k seniorovi, nejsou obstarány jeho fyziologické potřeby (potrava, hygiena, oblečení) a ani psychologické a sociální potřeby (pocit bezpečí, sociální kontakty a komunikace). Na závěr je potřeba dodat, že senioři bývají často obětí několika forem týrání, zneužívání i zanedbávání současně.

Haškovcová (2010) používá pojem **násilí na seniorech**, který lze opět považovat jako nadřazený konkrétním formám špatného zacházení se seniory. Popisuje, že k násilí na seniorech dochází zejména ve veřejném a domácím prostoru, dále pak speciální pozornost vyžaduje násilí, ke kterému dochází v institucionální péči. Dále Haškovcová (2010) uvádí pojem **zlé nakládání** se svěřenou osobou a tím souhrnně označuje týrání. Kalvach (1977) in Haškovcová (2010) uvádí, že ono zlé nakládání neboli týrání, se vyznačuje vysokou mírou bezcitelnosti, dále hrubostí, krutostí a má určitou trvalost, která na seniora působí bolestivě a vyvolává u něj pocity bezpráví a útisku.

Lorman (2020) upozorňuje na pojem **domácí násilí**, kterým často bývá souhrnně označováno špatné zacházení se seniory. Zdůrazňuje, že je potřeba rozlišovat mezi domácím násilím, zneužíváním a týráním seniorů z několika důvodů. Prvním je fakt, že domácí násilí se používá pro jakékoliv situace, ve kterých dochází k týrání jedné osoby druhou, ale to může opomíjet, že k násilí a špatnému zacházení dochází i mimo domov. A to v pobytovém, zdravotním nebo sociálním zařízení, na úřadech, ve službách. Dále připomíná i tzv. šmejdy. Jako hlavní důvod, proč bychom měli správně rozlišovat uvedené pojmy, Lorman (2020) zdůrazňuje lišící se sociální postavení starých lidí, protože jsou většinou ekonomicky závislí a jejich hlavním příjmem je starobní důchod. S rostoucím věkem přichází také větší potřeba sociální a zdravotní péče. To vše je však přirozenou součástí fyziologického úpadku ve stáří.

Autoři studie *Elderly abuse: risk factors and nursing role* udávají, že vědecká literatura přesně neudává, co je myšleno pojmem „zneužívání seniorů“ (*elder abuse* v angličtině). Pro přiblížení porovnávají dvě definice; jako první předkládají definici Světové zdravotnické organizace a to, že zneužívání seniorů je narušení lidských práv a významná příčina různých nemocí, zranění, ztráty produktivity, izolace a separace. K porovnání a doplnění udávají definici Národní akademie věd Spojených států (*National Academy of Sciences of the United States*), která charakterizuje zneužívání seniorů neboli *elder abuse* jako záměrné činy, které způsobují újmy nebo riskují způsobení újmy člověku, který se stará o starého člověka nebo jako selhání uspokojit seniorovy základní potřeby nebo neadekvátní ochrana před nebezpečím či utrpením (Corbi et. al., 2015).

3.2.1 Osoby dopouštějící se špatného zacházení se seniory

Haškovcová (2010) uvádí, že v konkrétních případech se jednotlivé formy špatného zacházení se seniory navzájem prolínají. Popisuje, že vážné formy špatného zacházení se seniory se dopouštějí **rodinní příslušníci**. Zde jde především o fyzickou, psychickou a sociální formu. Haškovcová dále popisuje jednotlivé formy, kterých se rodinní příslušníci dopouštějí. Rozlišuje pasivní zanedbávání a aktivní týrání seniorů. Pasivní zanedbávání může znamenat omezování pohybu, zákazy návštěv či odpírání potřebné péče. Aktivní týrání může spočívat v nucení seniora, aby dělal něco, co se mu přičí, rodinný příslušník ho může také nutit k odevzdávání jeho financí či nějakého majetku, nebo v záměrném zbavování se předmětů, které jsou pro seniora cenné.

Haškovcová (2010) také varuje před špatným zacházením se seniory v institucionální péči. Dle zákona o sociálních službách (Zákon č. 108/2006 Sb.) to mohou být: odlehčovací služby (§ 44), domovy pro seniory (§ 49), domovy se zvláštním režimem (§ 50), dále pak lůžková oddělení následné péče ve zdravotnických zařízeních (§ 52) nebo i azylové domy (§ 57). **Pečující v institucích** se k seniorům mohou postavit jako k obtěžujícímu a neperspektivnímu, mohou nad ním tzv. „ohrnovat nos“. Nemocnému seniorovi může být odepíráno právo rozhodovat o svých možnostech a postupech, ačkoliv daným věcem rozumí a může se k nim vyjádřit. Senior může být také přílišně medikován, aby „*spal a neobtěžoval*“ (Haškovcová, 2010, s. 310). Dalším nepřijatelným prohřeškem je také nedostatečná péče o seniora v institucionálním zařízení. Nedostatečnou péči lze indikovat častými proleženinami, nedostatečným pitným režimem a v nejhorsím případě také podvýživou. Projevem špatného zacházení se seniory je také odepírání léčby, protože „to už nemá smysl“. Personál v institucionální péči ne vždy respektuje seniorovo soukromí, a i to může být projevem špatného zacházení. Konkrétním projevem nerespektování soukromí může být ztráta základních projevů slušnosti, jako nezaklepání na dveře před vstupem na pokoj. Haškovcová (2010) jako velký problém v institucionální péči popisuje také omezování pohybu seniorů. Jako důvod udává pohodlnost pečujícího personálu nebo také neklid samotného klienta – seniora. V případě neklidného klienta může být problém zajištění bezpečného prostředí pro pohyb. Obecně však platí, že by se mělo dbát na pohyb seniorů v institucích, už jen kvůli výše zmíněným proleženinám.

Vedou se diskuse o možných příčinách špatného chování k seniorům a jaké vlastnosti nese onen pachatel. V současné době se společnost přiklání k vysvětlení na základě tzv. ekologického modelu, „který chápe násilí na seniorech jako výsledek individuálních,

interpersonálních a společenských faktorů.“ (Sýkorová, 2011, s. 131). Konkrétní projevy špatného zacházení se seniory jsou tak výsledkem mnoha propletených příčin. (Sýkorová, 2011). Haškovcová udává následující „...opakovaně bylo prokázáno, že pachatelem násilí může být i řádný a slušný občan“. (Haškovcová, 2010, s. 314). Predispozice pro vývoj „zlého člověka“ tedy neexistují, popisujeme však tzv. **rizikové faktory**, které člověka při vývoji mohou ovlivnit (Haškovcová, 2010).

Prvním rizikovým faktorem je dle Sýkorové (2011) **nezvládnutý stres seniorova pečovatele**. V roli pečovatele může být rodinný příslušník, profesionál z institucionální péče, osobní asistent a další. Je nutné však podotknout, že nezvládnutý stres z péče o seniora prožívá právě většinou rodina, která na rozdíl od profesionálů na péči není vzdělaná. Pro tuto osobu je těžké zvládnout náročnost a intenzitu pečovatelských činností, péče může být v konfliktu s původními povinnostmi pečovatele (vlastní rodina, zaměstnání) a časový harmonogram pečovatele musí být velmi radikálně upraven, což nezřídka může vést k omezení sociálních kontakt. Pro pečovatele z řad rodinných příslušníků může být těžké také takzvané **obracení rolí**, v praxi to může vypadat následovně – z rodiče, jako původního pečovatele se stává ten, o kterého je potřeba pečovat a z dítěte se stává pečovatel o starého rodiče. Zde hraje roli také historie defektivního vztahu mezi pečovatelem a seniorem. V kontextu rodiny může hrát roli vztahová dynamika v době dětství pečovatele. Dalším rizikovým faktorem je dle Sýkorové (2011) **vztah závislosti** mezi starým člověkem a pachatelem. Tento vztah může pocházet jen z jedné ze stran nebo naopak z obou stran. Senior má obecně pozici závislého vůči nějaké osobě, která o něj pečuje. V opačném případě může závislost pramenit od pachatele, který je na seniorovi závislý z finančních či sociálních důvodů. Mezi další rizikové faktory vzniku špatného chování k seniorům patří **psychiatrické problémy, závislostí chování a kriminální zvyklosti** v chování pachatele. Za další je rizikový **nedostatek vnější sociální podpory** seniora – když senior nemá jiného rodinného příslušníka, známého či souseda, ke kterému by cítil důvěru a který by mu mohl poskytnout emocionální nebo praktickou podporu, je senior odkázán na toho daného pečovatele/zneužívatele (Sýkorová, 2011).

Sýkorová (2011) zdůrazňuje, že ačkoliv věnuje pozornost hlavně vztahu rodič – dítě v kontextu špatného chování k seniorům, pachatelem mohou být i jiní příbuzní, přátelé, sousedi, pracovníci v pomáhajících profesích i dobrovolní pomocníci. Haškovcová (2010) upozorňuje také na to, že nevhodné chování mohou senioři projevovat i k sobě navzájem, a to v institucionální péči, ale i v rodinném prostředí, například mezi manželi.

Sýkorová (2005) ale konstatuje, že jednotlivá konkrétní příčina špatného zacházení se seniory nebyla doposud nalezena a domnívá se, že příčina tak komplexního jevu ani nejde nalézt. Dodává však, že je možné aspoň rámcově definovat jevy, které zvyšují riziko. Ty byly v této kapitole popsány, viz. rizikové faktory.

3.2.2 Historický kontext špatného zacházení se seniory

Problematicke špatného zacházení se seniory je potřeba věnovat větší pozornost a zároveň informace o ní je nutné rozšiřovat do společnosti. Na naléhavost této problematiky se snaží upozornit Světový den proti násilí na seniorech, který se koná vždy 15. června. (Haškovcová, 2010)

V 90. letech doporučil zdravotní výbor Rady Evropy prioritně zkoumat téma špatného zacházení se seniory (Cimrmanová a kol., 2013). Roku 1995 se násilím na seniorech zabírala Mezinárodní konference o násilí v rodině (Kovařík a Zimmelová, 2006). V současné době na dodržování práv seniorů dbají mezinárodní charty – Charta práv seniorů a Evropská sociální charta (Cimrmanová a kol., 2013). Když jde však o situaci, ve které je senior obětí domácího násilí, nastává komplikace. A to legislativní a mravní, jelikož je nesmírně náročné rozpoznat u seniorů jasné známky násilí a obecně špatného zacházení (Kovařík a Zimmelová, 2006).

Roku 1991 byly přijaty Zásady Organizace spojených národů (dále jen OSN) pro seniory. Vlády jednotlivých zemí byly vyzvány, aby tyto zásady včlenily do svých programů. Hlavní okruhy těchto zásad jsou následující: nezávislost, zařazení do společnosti, důstojná péče, seberealizace a důstojnost (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2020).

3.3 Syndrom EAN – Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného seniora

V této podkapitole bude probírán syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného seniora, v angličtině pak *Elder Abuse and Neglect Syndrome* – z toho pochází i používaná zkratka EAN – násilné chování a zanedbávání starých lidí a jako výsledek už samotný syndrom EAN. (Lorman, 2020). Problematika syndromu EAN je pro naši společnost velmi aktuální, a to zejména z důvodů, kterými jako společnost přirozeně procházíme – jsou to proměny rodiny a proměny tradičních zvyklostí a rolí, dále je to také všeobecný strach ze stárnutí. (Cimrmanová a kol., 2013)

První zprávy o syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného seniora pochází z Velké Británie, kde zdravotníci upozorňovali na tzv. jev „bití babiček“. Roku 1975 byl syndrom popsán v britském časopise *British scientific journal*. (Kalvach, 1997 in Cimrmanová a kol., 2013). Syndrom byl tedy rozpoznán a popsán již v minulém století ve Spojených státech

a ve Velké Británii jako reakce na skutečnosti ohledně zacházení se seniory a jejich následné prožívání. (Lorman, 2020)

Haškovcová (2010) zmiňuje tzv. „syndrom bitých starců“ s tím, že je v české odborné literatuře znám a používán. Syndrom bitých starců upozorňuje na sled fyzických, psychických i sociálních faktorů a příznaků, kterými se senior může projevovat v reakci na vzniklé újmy. Tyto újmy mohou být seniorům způsobovány, jak v ústavním prostředí, tak i v tom domácím.

Cimrmannová a kol. (2013, s. 79) definují syndrom EAN jako „soubor příznaků, které se rozvinuly následkem poškozujícího jednání vůči seniorovi v rodině i mimo ni. Na rozdíl od domácího násilí, které je vždy opakované, dlouhodobé a eskalující, se syndrom může rozvinout i po jednorázovém incidentu.“

Sýkorová (2005) popisuje problematiku syndromu EAN jako násilí, které je páčáno na starších lidech a které zahrnuje fyzické, psychické nebo finanční a majetkové vykořisťování. Může se vyznačovat také úmyslným odsouváním potřeb a neposkytnutím pomoci a péče.

Vidovičová (2022) udává, že v rámci projektu RESTABUS přišli ke zjištění, že se v praxi setkávají mnohdy s fenomény, které zmíněné definice ani nezahrnují, a proto museli přijít s vlastní, širší definicí syndromu EAN. Je to následující:

Týrání, zneužívání a špatné zacházení se seniory (EAN) je jednorázové nebo opakované, záměrné nebo i nezáměrné jednání nebo nejednání vůči člověku vyššího věku, typicky ve vztahu odůvodněně očekávatelné důvěry, v jehož důsledku došlo k nemalé, přímé či nepřímé újmě fyzické, psychické, sociální nebo materiální, případně k jejich kombinaci. Toto jednání nebo nejednání může, ale nemusí naplňovat svojí intenzitou podstatu trestného činu a jeho původcem může být jak jednotlivec či skupina osob, tak instituce nebo systém.

Světová zdravotnická organizace (2021) popisuje jednotlivé činy pachatele, které na starším člověku zanechávají následky a ty pak lze označit jako syndrom EAN. Jde o jednorázový či opakující se činy, nebo o chybějící konání ve vztahu, kde je očekávaná důvěra, a to seniorovi způsobuje újmu a nepohodlí. Tento typ násilí představuje hrubé porušení lidských práv a zahrnuje fyzické, sexuální, psychologické a emocionální urážení / týrání, dále finanční a materiální zneužívání, opuštění, zanedbávání a vážnou ztrátu důstojnosti a respektu.

Špatným zacházením se seniory tedy myslíme souhrn všech „...forem ubližování, příčin, následků rizikových faktorů, které všechny dohromady tvoří to, čemu říkáme syndrom... EAN (Sýkorová, 2005, s. 90).

3.3.1 Projevy syndromu EAN

Dle výše zmíněných definic se syndrom EAN projevuje mnoha různými symptomy. Jako alarmující a zároveň dobře rozpoznatelné se profesionálům mohou jevit právě fyzické a psychické příznaky. Špatenková a Kasalická (2011) popisují **fyzické příznaky násilí**, jsou to podlitiny, stopy po kopání, nejasné okolnosti ohledně párů a úrazů, opakovaně chybné podání léků, podvýživa nebo dehydratace. Tyto znaky mohou být rozpoznatelné zejména pro ošetřující lékaře či osobní asistenty a pečovatelé. K těmto příznakům a indikaci syndromu EAN se hodí zmínit poznatek Haškovcové (2010), že zdravotníci však nebývají příliš aktivní v indikaci násilí na seniorech a do jisté míry to lze i chápat, protože popis násilí na seniorech není medicínsky příliš specifikován. Dále Špatenkové a Kasalické (2011) popisují **psychické příznaky**, které mohou být způsobovány jakýmkoliv špatným zacházením se seniory a kterými se syndrom EAN může projevovat. Jsou to následující: emoční labilita, skleslost, deprese, stahování se do sebe, rezignovanost, bezradnost, problémy se spánkem a příjmem potravy, neochota mluvit otevřeně a zmatenost. Tyto symptomy mohou být alarmující zvláště pro blízké osoby seniora, které ho dobře znají a ví, jak se projevuje. Mezi další projevy syndromu EAN patří také **příznaky finančního a materiálního zneužívání**, tomuto tématu je věnována následující kapitola.

3.3.2 Intervence syndromu EAN

Po vymezení jednotlivých forem a projevů EAN lze zcela určitě říct, že seniorovi přináší nepředstavitelnou psychickou zátěž. Psychosomatika představuje hned několik možných následků špatného zacházení. Jde především o úbytek zdraví, umocnění již existujících potíží a vznik dalších (Sýkorová, 2005).

Sociální pracovníci a ostatní pomáhající profesionálové jsou v pozici, kdy je nutná obezřetnost a všímavost. Jsou to často právě oni (společně s rodinou), kdo na základě výše uvedených symptomů jsou schopni indikovat špatné zacházení se seniory a syndrom EAN. Drtilová (2007) udává, že sociální pracovníci a profesionálové z řad zdravotníků skutečně hrají klíčovou roli a že při každém kontaktu se seniorem by měli provádět mapování kvality seniorova života. Dále upozorňuje, že je jejich povinností kontaktovat policii, pokud pojmou podezření o týrání, zneužívání či zanedbávání. Drtilová (2007) také radí, kam se obrátit pro pomoc. Při fyzických újmách je potřeba se obrátit na zdravotníky, při týrání, zneužívání či zanedbávání je možné se buď obrátit na policii nebo i na sociální odbor příslušného městského úřadu. Se seniorem postiženým syndromem EAN je však nutné dále pracovat terapeutickým způsobem s ohledem na specifika práce se seniorskou klientelou.

Zakouřilová (2013) představuje metodu **sociální terapie**, která je specifickým druhem krizové intervence a uplatňují ji zejména sociální pracovníci. Za cíl si klade řešení klientovy situace, která ho jakýmkoliv způsobem ohrožuje. Cílem sociální terapie je uzdravování klienta po psychické, tělesné i sociální stránce, dále je cílem mobilizace klientových kapacit a pozitivní motivace k řešení jeho problému. Sociální terapie vychází ze zmapovaných klientových potřeb a z jeho současné situace. Velkou roli hraje vztah klienta a sociálního pracovníka, kde velkou rolí je kvalita vztahu a důvěra ve vztahu k pracovníkovi. Nástroje, které se v sociální terapii uplatňují je sociálně–terapeutický rozhovor, sociální šetření a návštěvy v rodině, komplexní vyhodnocení klientovy situace, sestavení plánu pomoci, multidisciplinární spolupráce s ostatními odborníky a odkazování na ně, přímá opatření ve prospěch klienta a speciální komunikační a mediační techniky. Na metodu sociální terapie navazuje Kappl a Janebová (2013) s metodou **aktivního naslouchání**. Je to zvláštní komunikační nástroj, kdy sociální pracovník dosahuje napojení na klienta a maximální soustředěnosti na to, co klient říká. Důležité specifikum aktivního naslouchání je zrcadlení klientova vyprávění, to znamená, že sociální pracovník zrcadlí klientovi to, jak to pochopil. Tato technika vyžaduje řadu dovedností a především zkušeností, je ale neodmyslitelnou součástí terapeutické práce sociálního pracovníka.

Sýkorová (2005) popisuje, že trestání důsledků syndromu EAN se řídí dle daných paragrafů trestního zákoníku. Upozorňuje však, že jde o složitý proces, protože následky EAN nejsou v trestním zákoníku ukotveny samostatně se svou zvláštní skutkovou podstatou. Proto je na následky nahlíženo z pohledu ublížení na zdraví. Dále autorka zmiňuje, že následky EAN jsou brány vážně až když bohužel dojde k nečekanému a neobvyklému úmrtí seniora za zvláštních okolností. To už je samozřejmě pozdě situaci řešit. Trestní zákon udává, jaký postih lze pachateli přičíst – „za úmyslné ublížení na zdraví lze uložit trest až 2 roky odnětí svobody a za nedbalostní způsobení těžké újmy na zdraví nebo smrti až 2 roky odnětí svobody nebo zákaz činnosti.“ (Sýkorová, 2005, s. 98). Sýkorová (2005) dále upozorňuje na složité okolnosti procesu, když se to dostane k soudu. Zahájení trestního řízení proti pachateli lze zahájit jen se seniorovým souhlasem, jako poškozeným (to neplatí v případě, kdy svou činností pachatel způsobil smrt). V průběhu vyšetřování a soudního projednávání je senior nucen o různé souhlasy, aby vyšetřování mohlo pokračovat, dále je nucen podávat další vysvětlení. Zkrátka celým vyšetřovacím procesem je na něj uvalen neúměrný tlak, také je nucen znovuprožívat a vzpomínat na vše zlé, co se dělo. Dochází tím ke dvěma skutečnostem, a to k sekundární viktimizaci a k tomu, že s ohledem na zmíněné, senior celý proces raději vzdá předem.

4 Finanční zneužívání seniorů

Tato kapitola je věnována ústřednímu tématu této práce. Bude v ní zmíněna definice problematiky finančního zneužívání, projevy a indikace a následně také obecná **intervence a intervence z pohledu sociální práce**. Dále budou také zahrnuty **pomáhající organizace**, na které se klienti mohou obracet. Ráda bych upozornila na fakt, že v České republice nemáme v trestním právu finanční zneužívání přesně ukotveno, jak je tomu například ve Spojených státech. Dostupnost odborné literatury na tuto tematiku je také do jisté míry omezená. Většina odborných publikací se věnuje obecně špatnému zacházení se seniory a finančnímu zneužívání jen okrajově.

Staří lidé jsou častým a snadným cílem kriminality. Prevence jejich zneužívání se těžko praktikuje, protože senioři jsou důvěřiví a snadno ovlivnitelní. O mnoha případech se příslušné orgány ani nedozví, protože zneužitý senior často cítí stud za to, že se nechal oklamat, a proto také o násilném činu nikoho neinformuje. (Haškovcová, 2010). Stark (2012) in Flamenco (2015) udává, že ve Spojených státech až 80 % případů zneužití seniora není nahlášeno. Americká organizace MetLife udává, že ročně senioři dohromady přijdou o 2,9 miliardy dolarů jako oběti finančního zneužívání. MetLife Mature Market Institute vydalo zprávu, která udává, že až jeden milion amerických seniorů je ročně terčem finančního zneužívání. Americká mezinárodní rada stárnutí udává, že 1 z 10 seniorů, věkově přes 60 let, si projde nějakou formou zneužití a jen 1 ze 14 případů je nahlášen (Flamenco, 2015).

Americká vláda na základě zprávy Světové zdravotnické organizace udává, že finanční zneužívání je jedna z nejčastějších forem špatného zacházení se seniory, hned po psychologickém abúzu. S prevalencí více jak dvojnásobnou, než je u fyzického násilí. Je klíčové, aby si příslušní pomáhající profesionálové, kteří přichází do kontaktu se seniory, všimli indikátorů a znaků finančního zneužívání. Mohou tak dokonce i zabránit případnému přechodu do fyzického násilí. V mnoha případech se totiž k finančnímu zneužívání plynule přidá i to fyzické. Zdůrazňují také, že momentálně nemáme efektivní nástroje pro konkrétní pozorování tohoto fenoménu. (Corbi et. al., 2015). Kořeny ochranných politik a programů pro dospělé pramení z dětských ochranných systémů. Právní a zákonná opatření týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí vznikly mnohem dřív než ty, které chrání dospělé. (Bonnie a Wallace, 2003 in Flamenco, 2015).

4.1 Charakteristika a definice finančního zneužívání

Z českých zdrojů nabízí definice finančního zneužívání Drtilová (2007) a definuje finanční zneužívání seniorů jako zneužívání majetku a finančních zdrojů starší osoby. Rozsáhlejší

definici nám dále nabízí Zimmelová (2006), která pro problematiku používá pojem ekonomické násilí. Udává, že tzv. ekonomické násilí je jedním z nejzávažnějších typů týrání seniorů. Dále vysvětluje, že ekonomickým násilím je míněno nekompetentní odebrání seniorových finančních prostředků, například starobního důchodu nebo jeho úspor, dále nekompetentní odejímání jeho majetku či nucení k převodu jeho majetku na zneužívatele.

Kalifornská organizace pro ochranu před finančním zneužíváním *Elder Financial Protection Network of Petaluma, California* (2022) udává, že finanční zneužívání, nebo doslova finanční nátlak, na seniory je velkým problémem a že je to zločin, který je na vzestupu. Dále popisuje, že je to typ zločinu, který je málokdy nahlašován autoritám, a to z důvodu ponížení oběti, tedy seniora. Nenahlašování tohoto zločinu pramení také ze seniorova strachu ze ztráty samostatnosti, dále také ze strachu z pachatele, a hlavně z nedostatku informovanosti, že finanční zneužívání či nátlak je zločin.

Finanční zneužívání či vykořisťování je dle Kalifornského trestního zákoníku (California Penal Code 15610.30) stav, kdy osoba či subjekt činí následující: (1) bere, skrývá, přivlastňuje si či ponechává si faktický či osobní majetek starší nebo závislé osoby k neoprávněnému užití či se záměrem onu osobu okrást, nebo obojí; (2) asistuje při braní, skrývání, přivlastňování či ponechávání si faktického či osobního majetku starší či závislé osoby k neoprávněnému užití či se záměrem onu osobu okrást, nebo obojí (Bonnie a Wallace, 2003 in Flamenco, 2015, s. 185).

Kovařík a Zimmelová (2006) finanční zneužívání označují spojením ekonomické vydírání a chápou ho jako jednu z forem domácího násilí, která má své charakteristické rysy. Jde především o jeho opakování, dlouhodobost a každodenní přítomnost. Všechny formy domácího násilí, včetně ekonomického vydírání, lze chápat jako donucovací prostředky určité osoby – pachatele, k ovládnutí jiné osoby – v našem případě seniora. Ekonomické vydírání doprovází ostatní formy nátlaku jako všudypřítomná kritika a nadávky, omezování svobody, ponižování a shazování sebedůvěry. V nejhorších případech se k finančnímu zneužívání můžou přidat výhrůžky o tělesném ublížení či dokonce přímé fyzické násilí. Což je velmi důležité zdůraznit, proto se všechny formy mezi sebou prolínají. Například finanční zneužívání bez psychického nátlaku neexistuje.

Sýkorová (2005) popisuje ekonomické zneužívání jako nejrůznější formy okrádání o finance a majetek nebo používání seniorových peněz bez jeho vědomí a následné zastírání a lhaní.

4.2 Indikace a projevy finančního zneužívání

Indikace finančního zneužívání představuje problém, který je velmi komplikovaný k rozeznání a samotné dokázání je ještě těžší. Sami senioři se ve většině případů nikdy sami nepřiznají, a to z mnoha různých důvodů, které budou popsány níže. Co je ale důležité vymezit je fakt, že pro finanční zneužívání existují důkazy, kterých si blízcí seniora, zdravotní či sociální pracovníci mohou při bližším kontaktu všimnout. Dále existují určité projevy v chování a prožívání seniora, kterých si opět lze všimnout a začít pátrat po tom, co to způsobuje. Znovu bych chtěla zdůraznit, že zdravotní a sociální pracovníci hrají klíčovou roli při detekci nejen finančního zneužívání, ale celkově špatného zacházení se seniory. Mohou to být právě oni, kteří jako první pojmu podezření. Pro představu, jak se ale sociální pracovníci v praxi cítí ohledně problematiky zneužívání seniorů můžeme uvést dotazníkové šetření, které uskutečnili Corbi et. al. (2015) ve dvou domovech pro seniory ve Spojených státech. Výsledky šetření ukazují, že pečující personál domova si je vědom povinnosti jakékoliv podezření o týrání či zneužívání nahlásit příslušným autoritám. Hodně zaměstnanců však dodává, že před případným oznámením váhají kvůli nekomfortnímu prostředí pro signalizování podezření a také pro nedostatek znalostí o této problematice.

Haškovcová (2010) popisuje, že ačkoliv je problém zneužívání seniorů považován za zásadní je mu věnována jen okrajová pozornost. Upozorňuje, že odhalit a dokázat zneužívání seniora je náročné, protože senior se ve většině případů nechce o jeho zneužívání svěřovat, a to **z následujících důvodů**. Případy, kde je pachatelem osoba z rodiny (například partner, dospělé děti nebo vnuci seniora), je senior jako oběť nechce udávat, protože jsou to pro něj blízké osoby a násilí či zneužívání popírá. Často může hrát roli fakt, že si senior nechce své blízké osoby z rodiny znepřátelit, protože si je vědom, že je nebo v budoucnu bude **závislý na péči** těchto osob. Dále se stává i to, že si senior nechce připustit, že **selhal jako rodič** ve výchově nebo zkrátka **nechce o danou osobu přijít**, protože mu ni ní záleží i přes toxický vztah. Drtilová (2007) přidává postoj, že řešení tohoto problému je pro seniora spojeno s velkými obavami, protože pokud se rozhodne zneužívání dále netolerovat a oznámit ho, je pravděpodobné, že pokud pachatelem je i pečující osoba nebo někdo z dětí seniora, může být **přemístěn do ústavní péče**.

Zimmelová a Stolín (2006) popisují případy, kde senior jako oběť se snaží skrýt a zapírá skutečnosti o jeho zneužívání. Důvodem je opět **zahanbení z výchovy** vlastních dětí – „jak jsem si ty děti vychoval, když se mohou chovat agresivně vůči vlastnímu rodiči“ – senior se tak může cítit, že ve svém životě **selhal**. Další důvod udávají jako to, že zvlášť současní senioři

neradi sdílí osobní a soukromé věci. Odborní pracovníci jsou zvyklí, že seniorům je nepříjemné, když se vyptávají na věci soukromého až intimního rázu. Většinou převládá také názor, že dospělí lidé mají obranné mechanismy ke zvládnutí takového chování. V souvislosti s tímto předpokladem souvisí rozšířené mýty, které ovlivňují, že domácí násilí může být přehlíženo – např., že veškeré rodinné problémy se řeší v soukromí za zavřenými dveřmi.

Švestková a Stolín (2006) k identifikaci finančního zneužívání dodávají, že je potřebné zjistit aktuální rodinnou situaci a minulou rodinnou situaci, protože události z minulosti mohou přímo i nepřímo ovlivňovat dějící se zneužívání. Jelikož zneužívání může být naučeným způsobem chování, který rodina může považovat za normální součást rodinného soužití.

Autoři článku o násilí na seniorech v Kanadském časopise medicínské asociace udávají, že na identifikaci zneužívání a celkově násilí na seniorech by se měli podílet především lékaři a v tomto kontextu popisují metodu *Suspicion Index* – v překladu index podezření násilí na seniorech. Jde o výčet pěti otázek, které lékař může seniorovi položit a senior odpovídá pouze „ano“, „ne“, nebo „nejsem si jist“. Dále je součástí ještě šestá otázka, kterou zodpovídá sám lékař v kontextu toho, zda za posledních 12 měsíců vyzoroval u seniora některý z příznaku jakéhokoliv zneužívání či dokonce násilí (Wang et al., 2015).

Na závěr Corbi et. al. (2015) dodávají, že zneužívání a zanedbávání seniorů stále představuje málo diskutovaný problém, který je přehlížený a podceňovaný. Fakt, že zneužívání seniorů je vysoce podceňováno souvisí se skutečností, že chybí záznamy o ohlášení možného zneužívání od zdravotnického personálu a také v této oblasti chybí použitelná data z výzkumů. Je to fenomén, který roste ale chybí mu adekvátní pozornost vlády v jednotlivých státech. Některé další studie zdůrazňují, že v čele rozpoznávání a intervencí tohoto problému stojí zejména zdravotní a sociální systémy. Profesionálové z těchto odvětví jsou často seniorům nablízku při řešení jejich problémů se zneužíváním.

Drtilová (2007) popisuje některé možné **projevy** finančního zneužívání. Udává, že na první pohled seniorova životní úroveň neodpovídá jeho příjmům. Sociální pracovník či zdravotník si může všimnout zanedbaného zevnějšku, neadekvátního oděvu či nepřiměřeného stavu výživy. Dalším alarmujícím projevem je, že seniorovi nezbyvá mnoho financí pro vlastní potřebu, a to se může projevat nezaplacenými účty či chudou stravou. Při indikovaném rozhovoru o penězích se této tématice senior vyhýbá a může být zřetelné, že nemá povědomí o své finanční situaci. Zimmerlová (2006) dodává, že projevem tzv. ekonomického násilí může být i stav, kdy senior nemá ponětí o nakládání se svými příjmy a nedokáže vysvětlit, jak a kdo

s jeho příjmy nakládá. **Velkým indikátorem** a takovým vykřičníkem je, když má senior viditelně zanedbaný vzhled, neadekvátní oblečení, dále je u nich zanedbána zdravotnická péče a seniorovi mohou chybět i důležité léky. Osoby, které spravují seniorovy finance mu mohou odmítat hradit oděv, stravu nebo je za to mohou kárat. Lze dodat postoj Sýkorové (2005), která popisuje časté situace, které mohou v člověku vzbudit podezření, jako například, když krátce po obdržení starobního důchodu nemá už senior žádné peníze.

4.3 Osoby dopouštějící se finančního zneužívání seniorů

Tato podkapitola navazuje na to, co je již zmiňováno o pachatelích špatného zacházení se seniory v předešlé kapitole, tentokrát to bude však zaměřeno konkrétně na pachatele finančního zneužívání seniorů. Drtilová (2007) charakterizuje výčet pachatelů, kteří jsou zejména **v nějakém vztahu s osobou zneužívaného seniora**. Mezi těmito pachateli a jejich oběťmi je jasně definovaný vztah závislosti. To znamená, že většinou je senior na svém pachateli nějak závislý, může to být na pachatelově péči, jeho pomoci anebo jen na jeho přítomnosti a společnosti. Senioři se často mohou cítit osamělí a nechtějí si vztah s pachatelem pokazit, proto se také mohou vyhýbat oznámení zneužívání. Široký okruh možných pachatelů finančního zneužívání Drtilová (2007) začíná u partnerů seniora, může to být manžel nebo manželka, druh či družka. Dále pak někdo z řad pečovatelů, to mohou být například děti seniora nebo někdo cizí, například osobní asistent, pracovník v ústavní péči a podobně. Pachatelem, ale může být i například soused seniora. Všichni tyto možní pachatelé mají se seniorem určitý vztah.

Čírtková (2013) výše zmíněné doplňuje o specifitější vymezení vztahů mezi pachatelem a obětí seniora. Uvádí spojení transgenerační násilí, při kterém je zneužívající osoba z rodiny, ale nemá k seniorovi partnerský vztah. Čírtková (2013) zdůrazňuje, že vzájemný vztah mezi zneužívatelem a obětí definuje dynamiku motivace a také vztah závislosti. Jako příklad uvádí právě finanční zneužívání, kde se předpokládá, že k němu dochází zejména u transgeneračního násilí.

U osob, které páchají finančního zneužívání obecně platí to, co je již řešeno v předešlé kapitole. Definovali jsme tedy ty, kteří se zneužívání dopouštějí obecně v rámci domácího násilí, protože mají rodinný nebo jinak bližší vztah se zneužívaným seniorem. Jsou však i takové případy, kde pachatelem je úplně **cizí osoba**. Brown (2019) charakterizuje tzv. *scammers* a *fraudsters* – v překladu finanční podvodníci nebo podrazáci. V češtině pro tyto dva výrazy mám ekvivalent tzv. **šmejda**. Brown (2019) popisuje situaci ve Spojených státech, kde tito šmejdi využívají klíčového okamžiku, kdy je senior v zoufalé finanční situaci (např. vlivem nutné zdravotní péče a nezabezpečení na důchod) a pomocí vykořisťovatelských taktik se

snaží vymámit privátní informace či dokonce je přesvědčí, aby jim poslali peníze. V kontextu českého prostředí tzv. šmejda popisuje Urbanová (2015) jako „...osoby, které kořistí na těch vlastnostech spotřebitelů, zejména těch zvláště zranitelných, pro které je těmto skupinám obyvatelstva přiznávána právním řádem zvýšená ochrana.“ (s. 23). Konkrétně může jít o úmyslné obohacování na seniorech nabízením různého zboží za velmi nepřiměřenou cenu. Toto zboží i jiné nabízené věci mohou být seniorům také vnučovány i za předpokladu, že senior danou věc vůbec nepotřebuje. To vše se děje „...za pomoci agresivních, lstivých či klamavých obchodních praktik...“ (Urbanová, 2015, s. 23)

Švestková a Zimmelová (2006) popisují zajímavé postoje, které byly součástí výzkumu z let 2004 a 2005, který se týkal jednotlivých forem domácího násilí a analýzy jejich příčin a prevence. Výzkum byl proveden dotazníkovým šetřením a odpovídalo celkem 1300 seniorů nad 60 let. Otázky v dotaznících byly rozděleny do příslušných kategorií dle typu násilí na seniorovi – fyzické násilí/tělesné týrání, zanedbávání, psychické násilí a ekonomické násilí. Kategorii ekonomického násilí se zaměřovala především na **rodinné situace**, kde dospělé děti neoprávněně vyžadují finanční podporu. Naráží to na zakořeněný model, kdy společnost pokládá za normální, že rodiče jsou zodpovědní za finance svých dětí až do jejich dlouhé dospělosti. Což může paradoxně způsobovat pocit, že je normální vyžadovat finanční výpomoc od rodičů a může to vyústit až v dlouho provokované finanční zneužívání. Dalším směrem, kterým směřovaly otázky z kategorie ekonomického násilí, byla situace seniorů žijících v domácnosti, kam přichází **terénní pracovníci (sociální pracovníci, pracovníci v sociálních službách – osobní asistenti, pečovatelé apod)**. Zde je prezentován zase nepsaný zvyk dávat těmto pracovníkům „...tzv. všimné neboli drobné od cesty...“ (s. 91), což může zase nechtěně rozvíjet ekonomické násilí na daném seniorovi. Více jak polovina dotazovaných seniorů přiznala, že tzv. všimné terénním pracovníkům poskytuje – „...to může zvyšovat psychický dopad závislosti a studu za svou závislost na pečovateli.“ (s. 92). Dále významné procento seniorů (13 %) přiznalo, že bez poskytování tzv. všimného se obávají zhoršení služeb.

4.4 Faktory ovlivňující vznik finančního zneužívání

V předešlé kapitole jsou zmíněné tzv. rizikové faktory, které jsou vlastně takovými vlastnostmi, které mají vliv na to, že někdo vůbec dokáže špatně zacházet se starou osobou. V této podkapitole bych ráda již zmíněné údaje doplnila. Zimmelová a Stolín (2006) popisují **faktory, které zvyšují ohroženost seniora**, je to obecný úpadek kognitivních funkcí, komunikačních schopností a celkově přicházející syndrom demence, dále zhoršené zdraví a omezená samostatnost spojená se závislostí na druhé osobě. Tyto faktory Zimmelová a Stolín

(2006) popisují jako tzv. **kriminogenní proměnné** a zdůrazňují, že by měli sloužit, jako varování pro zdravotnické a sociální pracovníky, kteří s oběťmi seniory přichází do styku. Dále udávají faktory, které zvyšují pravděpodobnost, že se někdo zneužívání seniora dopustí. Jsou to různé typy závislosti, ať už alkoholová, drogová či například patologické hráčství, dále je to duševní onemocnění, vyhocený rodinný stav, seniorova závislost na zneužívatelem, ale také syndrom vyhoření. Výskyt těchto kriminogenních proměnných by měl upozorňovat na možnou přítomnost zneužívání seniorů a měl by také zvýšit snahu o podchycení případů zneužívání.

Dunovský a kol. (2006) doplňují teorii o faktorech podmiňující vznik finančního zneužívání u seniorů. Jako jeden z důležitých faktorů udávají sociální prostředí, ve smyslu velikosti a struktury komunity. Tzv. živnou půdou pro vznik špatného zacházení se seniory jsou naše ekonomické zájmy, anonymita obyvatel v metropolích a postrádání mezilidských vztahů. Dunovský a kol. (2006) dále popisují zakořeněné mýty, které v naší společnosti chováme a které přispívají k tomu, že tuto problematiku nejsme schopni přijmout, jako závažnou. Je to klasický postoj, že jakékoliv špatné stavy zůstávají v rodině a aby se mluvilo o násilí, není vůbec přípustné. Zažitá může být také představa, že násilí se v rodině děje, protože si to ta daná oběť tzv. zaslouží.

„Násilné chování může být projevem rozvíjející se duševní poruchy nebo pouze vyústěním osobnostních zvláštností.“ (Drtilová, 2007, s. 61). Zdůvodnění zneužívání seniorů může být různé. Pachatel nemusí své chování vůbec vnímat jako špatné a může situaci vidět pouze ze svého úhlu pohledu. Pečovatel z řad rodinných příslušníků si pak může myslet, že za svou péči si zaslouží finanční prostředky daného seniora (Drtilová, 2007).

4.5 Intervence finančního zneužívání z hlediska sociální práce

Pracovníci v pomáhajících profesích, kteří se ve své praxi setkávají s lidmi ohroženými násilím by jej měli umět správně identifikovat a pokud ona indikace bude správná, měli by osoby okamžitě odkazovat na centra krizové intervence (Ševčík a Špatenková, 2011). Špatenková (2011) popisuje **krizovou intervenci** jako všestrannou metodu krizové pomoci, která zahrnuje řadu různých forem pomoci a její cílem je lidem navracet rovnováhu, která byla narušena krizovou situací. Jde o pomoc psychologického, lékařského, sociálního a právního rázu. Finanční zneužívání je problém, na který je potřeba působit komplexně, a to všemi výše zmíněnými formami. Při intervenci finančního zneužívání sociální pracovník tedy využívá prvky **sociálněprávní krizové intervence**. Přičemž sociální pomoc je legislativně ukotvena zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. „Krizovou pomocí zákon rozumí terénní, ambulantní nebo pobytovou službu na přechodnou dobu poskytovanou osobám, které se

nacházejí v situaci ohrožení zdraví nebo života, kdy přechodně nemohou řešit svoji nepříznivou sociální situaci vlastními silami.“ (s. 14). Špatenková (2011) dále udává, že právní pomoc primárně poskytují právníci, ale v menším rozsahu ji mohou poskytovat také sociální pracovníci, a to především pomoc sociálněprávního charakteru. Flamenco (2015) hovoří o sociálních pracovnících ve zdravotnictví, kteří jsou v primární pozici detekovat projevy zneužívání seniorů a mohou zajistit vhodnou intervenci, stejně tak i preventivní opatření.

Sociální pracovníci jsou důležití, jak při indikaci finančního zneužívání, tak i při poskytování vhodných intervencí zneužívaným seniorům. Sociální pracovníci se s finančně zneužívanými seniory setkávají napříč různými pracovišti, kde jim mohou poskytovat tzv. prvotní pomoc. Metody prvotní pomoci nesou jednoznačné **prvky krizové intervence**. Cimrmannová a kol. (2013) popisují význam pomáhajícího pracovníka v prvním kontaktu s klientem v krizi. Praxe je taková, že pracovníci v prvním kontaktu se s krizí u klientů setkávají jen tak mimochodem v rámci řešení jiných problémů. Pokud sociální pracovník indikuje závažný krizový stav klienta, tak zásadní metodou práce je **empatický rozhovor** a dále je to práce s **klientovou motivací**. Sociální pracovník se tímto ocitá v důležité roli prostředníka mezi klientem a další specializovanou pomocí. Pracovníci specializovaných služeb, jako jsou krizová centra, linky důvěry, poradny pro seniory a další, pak pracují s motivovanými klienty, kteří si uvědomují svoji situaci a mají snahu situaci řešit. Takových je z řad seniorů však velmi málo.

Cimrmannová a kol. (2013) popisují, že ta část klientů, která je tzv. motivovaná – tedy ochotná mluvit a přiznat to, že je finančně zneužívána, bývá odkazována na specializovanou pomoc. Konkrétně však záleží, v jaké službě či zařízení se sociální pracovník s případem finančního zneužívání setká. Obecně lze uplatnit používané **metody krizové intervence** z praxe. Špatenková (2011) doporučuje uplatňovat především snadnou a otevřenou komunikaci, poskytnutí bezpečného prostoru s dostatečnou emoční podporou, dále také oporu při ventilaci emocí. Úkolem pro sociálního pracovníka je identifikace klíčového problému a sestavení plánu pomoci. Sociální pracovník by měl dle autorky také rozpoznat a mobilizovat klientovy osobní zdroje pomoci. Sýkorová (2005) upozorňuje, že při intervenci je nutné si uvědomovat **specifika práce se seniory**. V kontextu majetkového zneužívání může jít o to, že jsou senioři ke svým věcem z domova citově vázaní, a to hlavně k těm, které si střeží mnoho let. Může jít o nějaké sběratelské předměty s vysokou hodnotou, ale i o předměty, které mají pro seniora především emocionální hodnotu. Odcizování těchto předmětů je krádeží z hlediska trestního práva, ale především je to okrádání a emocionální týrání samotného seniora s absentující lidskostí. Pro starého člověka to může znamenat odcizení jeho vlastní historie a

rodinného dědictví. Drtilová (2007) udává, že je klíčové respektovat všechna seniorova přání o řešení jeho situace a že je také nutné do řešení zahrnout seniorovu rodinu a blízké okolí.

Na výše zmíněné metody práce se seniorem v krizi způsobené finančním zneužíváním a přidruženým nátlakem lze argumentovat stanoviskem Havránkové a Schusterové (2020), že pro seniory vystavené tlaku zneužívání je velmi obtížné otevřít na toto téma rozhovor. Proto je pro ně častou volbou **linka důvěry**, kde mohou zůstat v anonymitě a zároveň dosáhnout potřebné úlevy. Při volbě linky důvěry je pro seniory atraktivní také fakt, že mohou kdykoliv hovor ukončit. Autorky popisují pocity seniorů, jednak se za svou situaci neuvěřitelně stydí a zároveň mají pocit, že si to nějakým způsobem zaslouží. Většina z nich žije v domnění, že s jejich situací nejde nic dělat a ti, kteří zvolí jakoukoliv pomoc se už musí dlouho trápit. Pracovník linky důvěry by měl seniorovi ulehčit a ujistit ho, že v tom není sám, že to, co se děje jemu, se děje i spoustě dalším seniorům. Dále by ho měl podpořit v tom, aby zůstal nadále s linkou v kontaktu a měli by společně a dlouhodobě pracovat na motivaci seniora se zneužívání postavit.

Wang et al. (2015) popisují **intervenční model**, který navazuje, na již zmíněnou metodu *Suspicion Index* – v překladu index podezření násilí na seniorech. Tento intervenční model funguje na bázi spolupráce profesionálů v multidisciplinárních týmech, které jsou složeny z lékařů a zdravotníků, profesionálů na oblast mentálního zdraví, ochranných složek a právních profesionálů. Podotýkají, že tento model potvrzuje jen jeden výzkum, který provedlo Forenzní centrum v Los Angeles se specializací na finanční zneužívání. Výsledky ukazují, že na základě spolupráce pracovníků z těchto multidisciplinárního týmu byly zvýšeny počty trestních řízení v problematice finančního zneužívání. Autoři článku usuzují, že ačkoliv multidisciplinární týmy existují již dlouhou dobu, tak pouze jeden výzkum potvrzuje jejich přínos. Dle autorů se jako nejlepší intervenční strategie tedy jeví **edukace a zvyšování povědomí** o této problematice napříč pomáhajícími profesionály.

4.6 Právní ochrana

Drtilová (2007) udává, že ačkoliv nevhodné činy vůči seniorům nemusí naplňovat skutkovou podstatu trestného činu, ale i tak je samotný čin pro seniora ubíjející. Sýkorová (2005) popisuje skutečnost, že český právní řád stále nezná pojem špatného zacházení se seniory. Udává, že se občas pracuje s vymezením „...úmyslné neuspokojování nezbytných základních potřeb seniora nebo takové úmyslné jednání, které má za cíl starší osobě psychicky nebo fyzicky ublížit.“ (Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon in Sýkorová, 2005, s. 97). Předěšlé vymezení není účelné, protože dle jeho tvrzení bychom většinu případů zneužívání nenašli a ani neprokázali. Je nutné zdůraznit, že prohlášení Sýkorové vychází ze starého trestního

zákonu. Na základě aktuálního trestního zákoníku lze finanční zneužívání označit za trestný čin, pokud vyloženě odpovídá některé skutkové podstatě – vydírání (§ 175), týrání (§ 198 a § 199), podvod (§ 209). (Zákon č. 40/2009 Sb.). Konkrétně však ukotveno není. Zimmelová (2006) udává, že v trestním zákoníku je zneužití zahrnuto pod týrání, které je řazeno do trestných činů, proti rodině a dětem. Definováno je jako „...zlé nakládání se svěřenou osobou, které se vyznačuje hrubším stupněm necitelnosti a bezohlednosti a určitým trváním. Nevyžaduje se, aby u svěřené osoby vznikly následky na zdraví, ale musí jít o jednání, které týraná osoba pro jeho krutost, bezohlednost nebo bolestivost pocítuje jako těžké příkoří.“ (Zimmelová, 2006, s. 83)

Jelikož finanční zneužívání nemáme legislativně konkrétně ukotveno, v praxi se na něj zpravidla pohlíží ze dvou pohledů. Jako první je stanovisko, že se na finanční zneužívání často klasifikuje jako podvod (§ 209 dle trestního zákoníku). Podvodem je míněno když „...někdo sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl, využije něčího omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti, a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou...“. (Zákon č. 40/2009 Sb.). Za druhé se na finanční zneužívání v praxi dívá v kontextu domácího násilí, kde je k němu přidruženo určité psychické a fyzické násilí. V těchto případech může být na domácí násilí včetně finančního zneužívání pohlíženo jako na týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199 dle trestního zákoníku). Na tento případ je aplikovatelné účinná obrana v podobě vykázání (§ 44 dle zákona o Policii ČR). Zákon o Policii ČR udává:

Lze-li na základě zjištěných skutečností, zejména s ohledem na předcházející útoky, důvodně předpokládat, že se osoba dopustí nebezpečného útoku proti životu, zdraví anebo svobodě nebo zvláště závažného útoku proti lidské důstojnosti, je policista oprávněn vykázat tuto osobu z bytu nebo domu společně obývaného s útokem ohroženou osobou. (Zákon č. 273/2008 Sb.)

Dále dle § 44 zákona o Policii ČR udává, že „Vykázání trvá po dobu 10 dnů ode dne jeho provedení. Tuto dobu nelze zkrátit ani se souhlasem ohrožené osoby.“. Dle § 46 je policista povinen ohroženou osobu poučit o:

- a) možnosti podání návrhu na vydání předběžného opatření podle zákona o zvláštních řízeních soudních,
  - b) možnosti využití psychologických, sociálních nebo jiných služeb v oblasti pomoci obětem násilí a
  - c) následcích vyplývajících z uvedení vědomě nepravdivých údajů, k nimž policista při vykázání přihlíží.
- (Zákon č. 273/2008 Sb.)

Další možnou variantou právní ochrany pro seniora může být tzv. služebnost užívání – užívací právo dle § 1283 a služebnost bytu dle § 1297 a 1298 občanského zákoníku. To lze

uplatnit jako prevence majetkového zneužívání, kdy senior svou nemovitost prodá či daruje, ale na základě zřízené služebnosti v nemovitosti může důstojně dožít (Zákon č. 89/2012 Sb.).

4.7 Pomáhající služby v kontextu finančního zneužívání seniorů

Sýkorová (2011) udává, že pomáhajícím pracovníkům bývá zdůrazňováno, že nesmí ignorovat podezření na zneužívání u seniorů a dále, pokud je to pro ně možné, tak apeluje na získávání důkazů zneužívání, a to pomocí kladení otázek a pozorování seniora. Sýkorová (2011) dále udává, že nejzásadnější je však jednat, a to s odborníky na krizovou intervenci, zdravotníky či s policií. Mezi základní intervenční služby patří linky důvěry a krizové linky, kontaktní a informační centra, různá zařízení pro seniory – včetně sociálněprávních poraden a služby sociální prevence.

Všechny důležité intervenční služby lze komplexně rozlišit podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Obecně se služby dělí (dle § 32) na **služby poradenství, péče a prevence**. Dále je zákon dělí podle formy poskytování (dle § 33) a to na **služby pobytové, ambulantní a terénní. Služby sociálního poradenství**, § 37, zahrnují základní a odborné sociální poradenství osobám, které potřebují informace k vyřešení jejich nepříznivé sociální situace. Základní sociální poradenství jsou povinny poskytovat všichni poskytovatelé sociálních služeb. Odborné sociální poradenství poskytují specializované služby na jednotlivé sociální skupiny. Z výčtu specializovaných služeb jsou v kontextu finančního zneužívání seniorů důležité zmínit hlavně občanské poradny, specializované poradny pro seniory, poradny pro oběti trestných činů a obětí domácího násilí. Tyto služby zajišťují: „...zprostředkování kontaktu se společenským prostředím; sociálně terapeutické činnosti; pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“ (Zákon č. 108/2006 Sb.).

Ze **služeb sociální péče** (díl 3) zneužívanému seniorovi mohou pomoci převážně sociální pracovníci a další pomáhající profesionálové z těchto služeb: osobní asistence (§ 39); pečovatelská služba (§ 40); centra denních služeb (§ 45); denní a týdenní stacionáře (§ 46 a 47); domovy pro seniory (§ 49) a sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče (§ 52). Ze **služeb sociální prevence** jsou to především: telefonická krizová pomoc (§ 55), krizová pomoc (§ 60) a intervenční centra (§ 60a). Dále je nutné znovu zmínit, že příslušná pomoc se seniorům dostane i na příslušných městských úřadech na sociálním odboru. (Zákon č. 108/2006 Sb.).

4.8 Dostupné statistické údaje

Tošnerová (2002) popisuje, že teprve od poloviny devadesátých let se ageismu a souvisejícím problémům začínají věnovat gerontologická pracoviště na univerzitách a také Ambulance pro poruchy paměti FNKV. K tomu lze dodat, že nám v České republice chybí potřebná data, která se primárně soustřeďují na finanční zneužívání. Většina českých výzkumů se totiž soustředí na jevy okolo. Za zmínku stojí uskutečněný výzkum z roku 2006 týkající se komplexně domácího násilí a všech aspektů u seniorů. Zmiňuje ho Zimmelová (2006) v článku Ekonomické násilí na seniorech v časopisu Sociální práce / Sociálna práca.

Dále Český statistický úřad (2022) udává, že seniorská populace bývá signifikantně častěji obětí kriminality než jejími pachatelí. Popisuje, že senioři jsou nositeli zvýšené ohroženosti vzhledem k přirozeným fyzickým a psychickým změnám, které stáří přináší, a proto se stávají mimořádně ohroženou skupinou. Na základě toho je na ně pohlíženo dle zákona o obětech trestných činů jako na zvlášť zranitelné oběti. V údajích za rok 2020 bylo obětí trestných činů 2,3 tisíce seniorů z celkového počtu 23,1 tisíc obětí. Zpráva Českého statistického úřadu popisuje majetkovou kriminalitu na seniorech následovně:

Od roku 2016 policie také sleduje speciální případ vloupání, a to vniknutí za užití lsti – senioři, které v sobě zahrnuje i trestný čin porušování osobní svobody patřící do násilné kriminality. Dopustí se jej osoba, která neoprávněně vnikne do obydlí seniora, a to za pomoci lsti. Jedná se o často medializované případy tzv. „šmejdů“ a dalších podvodníků, kteří pod falešnou záminkou (odečet plynu, údajně je posílá vnuk oběti apod.) vniknou do obydlí seniora, kde ho okradou. V roce 2020 Policie evidovala 87 obětí tohoto činu, 65 žen a 22 mužů. Podobně Policie eviduje i podvod lstí na seniorech (141 obětí, 104 žen a 37 mužů), jako podkategorii podvodu (149 obětí-seniorů, 71 % ze všech obětí) (s. 2).

Dále zpráva popisuje násilnou kriminalitu, kde se zmiňuje právě i o domácím násilí:

Méně časté jsou případy domácího násilí na seniorech, byť důvodem může být pouze vyšší míra nenahlášenosti vzhledem k povaze této trestné činnosti. Domácí násilí souhrnně označuje jednání zahrnující několik trestných činů, které může začít prostou ztrátou respektu, pokračovat slovním napadáním a zanedbáváním základní péče, psychickým vydíráním, zneužíváním majetku seniora a mnohdy i fyzickým napadáním. Celkem bylo v roce 2020 evidováno 64 obětí ve věku 65 a více let. Výrazně častější obětí byly seniorky (51 osob) než senioři (13 osob). V 66 % případů byl pachatelem někdo z rodiny seniora.

Navzdory názvu však nemusí jít o násilí odehrávající se pouze přímo v domácnosti seniorů. Např. v případě trestného činu týrání svěřené osoby, které rovněž spadá do domácího násilí, může mít péče o seniora pouze dočasný nebo občasný charakter. Pachatelem tak může být třeba zdravotnický personál nebo personál domovů pro seniory.

V roce 2020 bylo obětmi tohoto trestného činu 13 seniorů. Častější bylo týrání osoby žijící ve společném obydlí (42 obětí), ve 39 případech ze strany příbuzných (z toho v 6 případech šlo o partnera/ku seniora). Trestným činem omezování osobní svobody pak rozumíme např. uzamykání seniora v místnosti, zbavení tělesně nemohoucí osoby pomůcek (např. berlí), spoutání apod. V roce 2020 se týkalo 4 seniorů. Do domácího násilí můžeme zahrnout ještě trestný čin útisk (5 obětí), kdy je zneužita tíseň nebo závislost oběti k vynucenému konání nebo naopak opomenutí či strpění (s. 4).

Vzhledem k absenci legislativního ukotvení finančního zneužívání je potřeba ve statistických údajích hledat v záznamech o podvodech (lest na seniora) a o domácím násilí (viz. Tabulka č.1).

II. METODOLOGICKÁ ČÁST

5 Metodologie výzkumu

V metodologické části práce je popsána celá metodologie výzkumu. Na úvod budu pojednávat o výzkumném problému a o cíli mého výzkumu. Chci vystihnout, proč je daný výzkumný problém důležitý a proč stojí za to se jím zabývat. Za další popíšu, jakou metodu sběru dat jsem zvolila, dále pak i jakou metodu analýzy získaných dat jsem použila. V neposlední řadě také pojednám o konstrukci výzkumného vzorku a jeho limitech.

5.1 Výzkumný problém a cíl výzkumu

Výzkum je zaměřený na problematiku finančního zneužívání seniorů. Jde o problém, o kterém veřejnosti chybí informovanost, ačkoliv je aktuální situace zneužívaných seniorů naprosto alarmující. Stejně tak nám chybí právní ukotvení finančního zneužívání a konkrétní legislativní pojmenování. Inspiraci na výzkumný problém jsem čerpala ze svého okolí, kde jsem narazila na velmi bolestný případ zneužívaného seniora. Myslela jsem si, že bude problém sehnat vhodné účastníky do výzkumu, ale opak byl pravdou. Jde o problematiku, o které není vůbec slyšet, a proto člověk už dopředu předpokládá, že je to neexistující fenomén. Když jsem se však ponořila do problematiky, zjistila jsem, že výskyt různých forem finančního zneužívání je znepokojivě vysoký. Výzkumný problém se tedy soustředí na činnosti sociálních pracovníků vzhledem ke zneužívanému seniorovi. Praxe i odborná literatura nám ukazují, že jsou to právě sociální pracovníci, kteří mohou indikovat zneužívání u seniora a také, že hrají velkou roli při řešení a podpoře daného seniora. Hlavní výzkumná otázka se proto ptá na metody a nástroje, které sociální pracovník v praxi využívá pro řešení situace finančně zneužívaného seniora. Vedlejší výzkumné otázky se ptají již na konkrétní projevy finančního zneužívání a na zprostředkování kontaktu se sociálním pracovníkem. Primárním cílem výzkumu tedy bylo zjistit, jak a pomocí jakých metod sociální pracovníci v praxi řeší situaci finančně zneužívaného seniora. Pomocí vedlejších, doplňujících otázek, bylo v rozhovorech cílem zjistit okolnosti seniorovy situace. V průběhu uskutečňování výzkumu se mi několikrát potvrdilo, že sociální pracovníky v praxi trápí úplně stejná věc a to, že se málo zabýváme špatným zacházením se seniory. Článek Ryana E. Browna (2019) potvrzuje, že je nejen důležité se problematikou zabývat, ale také, že třeba seniorskou populaci ctít a chránit, protože jsou to právě senioři, kteří jsou zdrojem vědění pro společnost. Brown doslova píše, že jsou to naši nosiči historie, jsou to váleční veteráni a lídři, v neposlední řadě také naši prarodiče. Seniorská populace se také značně podílí na ekonomice vzhledem k demografické situaci a růstu jejich populace.

5.2 Metoda sběru dat

Pro účely výzkumného problému a výzkumného cíle práce jsem zvolila **kvalitativní výzkum**. Daný výzkumný problém vyžaduje flexibilitu a možnost jít do hloubky zkoumané problematiky, a to kvalitativní výzkum umožňuje. Jak udávají Strauss a Corbinová (1999, s. 11) „Kvalitativní metody se využívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme. Mohou být také použity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme. V neposlední řadě mohou kvalitativní metody pomoci získat o jevu detailní informace...“. V rámci kvalitativního výzkumu jsem konkrétně zvolila formu **základní studie** a jako metodu sběru dat **polostrukturované rozhovory**. Polostrukturované rozhovory jsem zvolila, protože jsem při dotazování potřebovala být do určité míry flexibilní a mít možnost se odklonit od původních otázek. Což se mi při realizaci rozhovorů velmi osvědčilo. Zároveň bylo nutné mít určitý **scénář**, kterého jsem se držela a, který mi pomohl získat veškerá potřebná data. Všechny tyto požadavky polostrukturovaný rozhovor splňuje. Úplný scénář polostrukturovaného rozhovoru je uveden v příloze této práce (viz. Příloha č. 1).

Sběr dat probíhal od února do dubna 2022 ve třech krajských městech České republiky. Celkově jsem realizovala jedenáct rozhovorů, z toho proběhlo osm rozhovorů při osobním setkání a zbylé tři proběhly na online platformě. Osobní rozhovory proběhly dle časových možností oslovených účastníků, a to na jejich pracovištích, kam jsem za nimi přišla. Na úvod všech rozhovorů jsem se představila, seznámila jsem účastníky se zkoumanou problematikou a s povahou otázek dle scénáře rozhovorů. Dále jsem všechny poučila o náležitostech s anonymizací sebraných dat – že v prepisech rozhovorů ani nikde jinde nebude uvedeno jejich jméno ani název organizace ve které působí, pouze zařazení dle zákona o sociálních službách. Hned na úvod jsem také požádala o souhlas s nahráváním, který jsem v devíti případech dostala a ve dvou ne. V případech, kdy jsem souhlas s nahráváním nedostala, jsem si zapisovala poznámky do počítače a případně jsem se hodně účastníka doptávala. Rozhovory nebyly nijak časově omezené, protože každý případ měl svá specifika a vyžadoval různé časové trvání.

Po ukončení rozhovoru vždy následoval jeho přepis, a to na základě získané nahrávky či poznámek. V případě nahraných rozhovorů byly po anonymizaci rozhovory ponechány v původní autentické podobě. Dále jsem se věnovala již analýze sebraných dat, a to na základě zvolené metody analýzy dat.

5.3 Výzkumný vzorek – konstrukce a limity

Konstrukce výzkumného vzorku vyšla jasně z dané výzkumné otázky, která se ptá, jak sociální pracovníci v České republice řeší situaci finančně zneužívaného seniora. Vzorek jsem

zvolila **homogenní**, protože účastníci rozhovorů měli společné charakteristiky (byli **účelně vybráni**) – pro mě podmínky na kterých byl celý rozhovor postaven. První podmínkou bylo, aby vytipovaný účastník byl profesí sociální pracovník, tedy aby měl vyšší odborné vzdělání nebo vysokoškolské vzdělání v oboru sociální práce a na jaké pozici v dané organizaci pracuje nezáleželo. Druhou podmínkou bylo, aby měl zkušenost s finančně zneužívaným seniorem a třetí, navazující, podmínkou bylo, aby danému seniorovi pomáhal aktivně řešit jeho situaci. Třetí podmínka se ukázala, jako problematická, protože ačkoliv mnoho sociálních pracovníků tu zkušenost mělo, tak seniorovi nepomáhali jeho situaci řešit, většinou z důvodu, že senior jeho problém řešit nechtěl, ačkoliv jeho obtíže byly zřetelné. A samozřejmě z dalších důvodů, na které ještě navážu. Velikost vzorku jsem měla předem ohraničenou spodním limitem, což mi bylo i doporučeno, byla to minimální hranice pěti účastníků. Dopředu jsem nevěděla, s kolika účastníky nakonec rozhovor provedu. Situace se měnila s každým osloveným účastníkem a já jsem si po každém ukončeném rozhovoru vzorek rozšiřovala a oslovovala další možné účastníky, protože jsem necítila vyčerpanost potenciálu. Při uskutečňování rozhovorů se mi stalo, že daný sociální pracovník měl víc jak jeden případ, kdy řešil finanční zneužívání u seniora. V těchto případech jsem si vyslechla vše, co daný sociální pracovník nabízel a při přepisu jsem se rozhodovala, který z případů do vzorku zařadím.

Vzorek jsem se snažila konstruovat tak, aby zahrnoval pracovníky z širokého spektra sociálních služeb, protože organizací a služeb, kde mohou finančně zneužívanému seniorovi pomoci je mnoho. Postupovala jsem tedy tak, že jsem vytipovávala jednotlivá zařízení a z nich jsem vždy kontaktovala příslušného sociálního pracovníka. Podařilo se mi získat rozhovory s pracovníky z těchto služeb a organizací: domov pro seniory, sociálněprávní poradna, registrovaná sociální služba sociálního poradenství, Probační a mediační služba, azylový dům, oddělení sociální intervence a oddělení sociální při městském úřadu, telefonická krizová pomoc a osobní asistence.

5.4 Metoda analýzy dat

Při analýze dat získaných z rozhovorů jsem následovala základní analytické kroky **tematické analýzy** a řídila jsem se odborným článkem od Virginie Braun a Victorie Clark s názvem *Using thematic analysis in psychology*. Dle Braun a Clarke (2006) je tematická analýza flexibilní metoda, která slouží k identifikaci a analýze témat v posbíraných datech. Jedním z důvodů, proč jsem si jako metodu analýzy zvolila právě tematickou analýzu, je její flexibilita, která výzkumníkovi umožňuje určit daná témata, která jsou v datech, mnoha způsoby. Dle článku Braun a Clarke (2006) lze definovat, že jsem využila tzv. teoretickou tematickou

analýzu, protože kódování rozhovorů jsem provedla na základě dané výzkumné otázky a měla jsem předem teoretické pojetí o zkoumaném tématu z literatury. Braun a Clarke (2006) udávají, že teoretická tematická analýza je forma, která nabízí méně bohatý popis celkových dat, ale na druhou stranu nabízí zase více detailní analýzu některého aspektu dat.

Braun a Clarke (2006) nabízejí postup analýzy dat – **šest kroků tematické analýzy**. Dále zdůrazňují, že analýza zahrnuje neustálý pohyb dopředu a dozadu, to znamená, že se neustále pohybujeme napříč všemi nasbíranými daty, napříč již kódovanými daty a napříč finálními, zanalyzovanými daty. Autorky zdůrazňují, že po celou dobu procesu analýzy je důležité psaní, které by mělo začít hned u prvního kroku tím, že si výzkumník poznamenává nápady a návrhy na možné kódy. Tento proces poznámek by měl přetrvávat po celou dobu analyzování. Jednotlivé kroky tematické analýzy jsou:

1. **Seznámení se s daty.** Prvním krokem je přepis dat do ideální podoby a následné pročítání a zaznamenávání počátečních nápadů a myšlenek.
2. **Tvoření počátečních kódů.** Následujícím krokem je kódování zajímavých rysů a znaků v datech, a to systematicky napříč všemi sebranými daty. Dále seskupování relevantních dat k jednotlivým kódům.
3. **Hledání témat.** Dalším krokem je seskupování kódů do potencionálních témat, shromažďování všech relevantních dat do potencionálních témat.
4. **Přezkoumávání témat.** Čtvrtým krokem analýzy je ověřování, zda témata fungují ve vztahu ke kódovaným úryvkům (krok 1) a celkově k datům (krok 2), dále vytváření tematické mapy analýzy.
5. **Definování a pojmenovávání témat.** Následujícím krokem probíhající analýzy je vypilování specifik každého tématu a celkové linie analýzy, dále generování jasných definic a jmen pro každé téma.
6. **Podání zprávy.** Závěrečným krokem analýzy je výběr jasných a přesvědčivých příkladů úryvků, dále poslední analýza vybraných úryvků, následné porovnávání, zda sedí k výzkumné otázce a literatuře. Jako poslední, vytvoření odborné zprávy o analýze. (Braun a Clarke, 2006)

Při samotné analýze jsem tedy postupovala dle výše popsaných kroků. Po každém uskutečněném rozhovoru jsem si ho přepsala do ucelené podoby, jak jsem již zmiňovala výše. Už při samotném dotazování jsem po několika uskutečněných rozhovorech začala v datech spatřovat charakteristiky, ze kterých se později zformovaly kódy. Při samotném kódování mi pomáhalo se vracet k jednotlivým přepisům rozhovorů a opětovně si je pročítat. Také mi velmi

pomohlo poznamenávání si myšlenek a souvislostí na papír, utvářely se tak jasné souvislosti. Kódy jsem se snažila formulovat tak, aby po jejich přečtení bylo patrné, co je daným kódem myšleno – zkrátka tak, aby na první pohled bylo jasné, co daný kód reprezentuje.

Dalším krokem bylo seskupování kódů do potencionálních témat. U některých přepisů rozhovorů, zvláště těch pozdějších, mi témata automaticky naskakovala do vědomí. Proto jsem si opět všechny nápady a myšlenky zaznamenávala na papír k pozdějšímu použití. Kódy se mi tedy podařilo zařadit do jednotlivých témat – ze začátku jsem měla okolo čtrnácti témat, které se později ještě ucelily a sjednotily, takže jejich počet se lehce snížil. Ke konci zbyla čtyři hlavní témata a další podtémata.

Jako následující, čtvrtý, krok jsem si témata porovnávala s hlavní a vedlejšími výzkumnými otázkami. Při tomto kroku mi pomohla tvorba myšlenková mapy, kterou jsem si opět zaznamenala na papír. Utvořená témata jsem si přiřadila ke kódovaným úryvkům a ověřovala si, zda k sobě pasují, popřípadě jsem upravila nějaké nesrovnalosti. Tento krok plynule navázal na krok pátý, který je o pilování pojmenování jednotlivých témat. Od začátku byla jasně daná terminologie zkoumané problematiky, takže tento krok byl velmi jednoznačný.

Posledním krokem analýzy je prezentace výzkumných zjištění, společně s konkrétními příklady ze získaných dat. Prezentaci výzkumných zjištění je věnována celá následující část této práce, část empirická.

III. EMPIRICKÁ ČÁST

6 Výzkumná zjištění

Tato část práce je věnovaná výsledkům mého kvalitativního výzkumu, který byl proveden pomocí polostrukturovaných rozhovorů se sociálními pracovníky z různých organizací a služeb. Výsledky výzkumu jsem vyhodnotila pomocí kódování přepsaných rozhovorů a následně je logicky seskupila do témat. V následujících podkapitolách budu prezentovat **témata**, která vyplynula z jevů a opakujících se charakteristik na základě provedeného kódování přepsaných rozhovorů. Ukázka kódování jednoho z rozhovorů je k nalezení v příloze této práce (viz. Příloha č. 2).

6.1 Představení účastníků výzkumu a sociálních služeb

Polostrukturované rozhovory byly provedeny se sociálními pracovníky z vytipovaných organizací a služeb. Vybírání byli tak, aby výzkum pokryl co možná nejrozmanitější spektrum sociálních služeb. To vše ale samozřejmě s ohledem na rozsah této práce.

První oslovenou službou byl domov pro seniory, kde jsem provedla dva rozhovory. Šlo o velký domov pro seniory, s početnou klientelou, takže mi tamní pracovníci měli co nabídnout. Další oslovenou službou byla sociálněprávní poradna pro seniory, kam senioři dochází z vlastní iniciativy řešit své problémy. Tento typ služby byl jasnou volbou už jen kvůli povaze pomoci, kterou zde pracovníci poskytují. Třetí služba byla sociálně poradenská. Specifikem tohoto pracoviště je, že jako poradce zaměstnávají přímo také seniory, jako tzv. peer pracovníky. Na tomto pracovišti se mi podařilo dostat všeobecný rozhled o problematice. Následující rozhovor byl proveden s probačním úředníkem. Tento rozhovor mi umožnil pohled na to, jak se dá také pracovat se seniorem jako s obětí zneužívání. Další velmi přínosné rozhovory byly se sociálními pracovníky z městského úřadu. Zde se mi potvrdilo, že hrají nezastupitelnou roli při intervenci finančního zneužívání seniorů. Rozhovor jsem uskutečnila také se sociální pracovnící azylového domu, kde měli opravdu ojedinělou formu finančního zneužívání seniora a jsem velmi vděčná za tento přínosný případ. Předposlední službou byla telefonická krizová pomoc, konkrétně linka důvěry. Poslední rozhovor byl se sociální pracovnící působící v organizaci, která poskytuje osobní asistenci.

Jsem toho názoru, že se mi podařilo získat celkem pestré rozpětí případů finančního zneužívání seniorů. V následující podkapitole představím témata, která mi vyplynula z analýzy uskutečněných rozhovorů.

6.2 Představení výsledných témat

Každý případ zneužívaného seniora je jiný, lze v nich však hledat určité podobnosti. Podobnosti spatřuji zejména v určitých rizikových faktorech, které napomáhají k tomu, že se člověk rozhodne zneužít křehkou osobu seniora. Cílem této podkapitoly je představit výsledná témata a demonstrovat je na citacích z provedených rozhovorů.

6.2.1 Kontaktování sociálního pracovníka a prvotní podezření

Toto téma vzniklo na základě úvodní otázky, která se ptá, kdo a jak sociálního pracovníka upozornil na možné finanční zneužívání seniora. Hojně se objevovaly případy, kdy senior sám vyhledal sociálního pracovníka s žádostí o pomoc. Vyskytovalo se to především v poradenských službách, které jsou pro seniory nízkoprahové a přesně na tyto případy zařízené.

„...paní se na mě obrátila, protože věděla, že dělám v poradně. Znala mě a měla ke mně vztah.“ (Rozhovor č. 3)

„Klientka přišla do poradny s žádostí o radu, jak má postupovat při zrušení daru své dceři.“ (Rozhovor č. 4)

Častým jevem se ukázalo, že sám sociální pracovník poznal, že se v seniorově životě děje něco špatného a rozhodl se situaci prověřit, a to na základě určitých projevů a indikátorů, jako např. když často seniora v zařízení navštěvovala jedna osoba a ty návštěvy byly zpravidla spojeny s výběrem peněz z pokladny zařízení.

„...za klientem chodit na návštěvy a klient vždy při jeho návštěvě chtěl po nějakých nízkých částkách vybírat peníze... A pak se to začalo stupňovat a stupňovat. Takže už to byl takový signál, že to není nějaký dárek na přilepšenou, ale že už to začíná být podle mého názoru nějaké zneužívání... Zpravidla u toho vždy byl tento vzdálený příbuzný.“ (Rozhovor č. 1)

Dále vyplynul zajímavý jev a to, že sociální pracovník narazil na zneužívání u seniora sám, ale jen tak mimochodem při intervenci jiného problému. Je to spojené s tím, že si senior sám neuvědomuje špatné zacházení se svojí osobou nebo, že si to zkrátka uvědomovat nechce. To ostatně udává i odborná literatura, že se v praxi často děje.

„Kolikrát ty lidi volají kvůli něčemu jinému, ale zmíní, že jim zmizely peníze, že k nim vnuk chodí pro peníze ... ale není to to hlavní, kvůli čemu volají.“ (Rozhovor č. 9)

V ostatních případech to byli známí seniora, kteří příslušného sociálního pracovníka upozornili na možné probíhající zneužívání.

„Všimli jsme si toho my, jako kolektiv pracovníků azylového domu. S tím, že nás na to upozorňovali i klientovi spolubydlicí, protože on bydlel na třílůžkovém pokoji.“
(Rozhovor č. 6)

A v dalších případech to byli jiné služby, které pojaly podezření a ohlásily nekalou činnost příslušnému sociálnímu pracovníkovi.

„Pečovatelská služba si všimla, že u pana V. je nastěhovaná nějaká žena...“
(Rozhovor č. 8)

Objevily se také případy, kde daná autorita primárně spolupracovala s daným pachatelem finančního zneužívání a sociální pracovník se přes ně k seniorovi dopracoval.

„Celý případ pro mě začal ve chvíli, kdy jsem dostala informaci z věznice o podmíněném propuštění jisté paní T., která zároveň dostala i probační dohled...“ (Rozhovor č. 7)

• **Osoba či skupina osob zneužívající seniora**

Téma osob, které se zneužívání dopouštějí vyplynulo z první otázky. Účastníci rozhovorů automaticky sdělovali, kdo byl zneužívatelem seniora. Zahrnuje širší okruh lidí kolem seniora a potvrzuje to, co říká odborná literatura. Jde o opravdu široký okruh osob, který se kolem seniora pohybuje – jde o seniorovi přímé i vzdálené příbuzné, známé seniora nebo známé jeho rodiny, ale také o pečovatele a zaměstnance.

„Zpravidla u toho vždy byl tento vzdálený příbuzný.“ (Rozhovor č. 1)

„Šlo o přímého příbuzného klienta, dcera měla v domově tatínka. Tato dcera byla také zaměstnankyní našeho domova a jeden z klientů byl tedy její tatínek.“ (Rozhovor č. 2)

„Měli jsme tady takový případ, kdy jsem jedné seniorce radila, aby nepřepisovala byt na vnučku. Ona to ale i přes to udělala, pod nátlakem dcery.“ (Rozhovor č. 3)

„...v případě bylo více poškozených a jedna z nich byla právě paní v důchodovém věku. Odsouzený a poškozená se znali dlouho, je to rodinný známý od syna poškozené.“
(Rozhovor č. 5)

„Sděлил jí, že má podezření na jednu konkrétní asistentku z týmu.“ (Rozhovor č. 11)

V rozhovorech se vyskytl i jeden případ, kde seniora zneužívala celé jedna skupina lidí na základě známosti s jedním z nich.

„Dotázala jsem se pána, zda jsou ti dva muži rodinní příslušníci na to mi odpověděl, že zná pouze jednoho, toho oslovoval Františka a že druhého muže nezná, že je to asi kamarád zmiňovaného Františka. Prý přicházejí a odcházejí, nic moc neříkají. Potom jsem se ho zeptala, zda se v bytě zdržuje také paní T., na to odpověděl, že ano, ale že momentálně doma není.“ (Rozhovor č. 7)

Dostalo se mi odpovědi, kde zneužívateľ byl tzv. šmejď. Tito lidé využívají především moderní technologie k podvedení seniorů – telefonicky i přes e-shopy.

„Falešné e-shopy (takový šmejď si založí jakoby e-shop a časem ho zruší, přeposílací šmejďi – tváří se jako e-shop, ale za tučnou odměnu zboží pouze přeposílají...“ (Rozhovor č. 4)

• **Forma zneužívání**

Dalším vyplývajícím podtématem jsou různé formy finančního zneužívání. To je něco, co v odborné literatuře chybí. Pojem finanční zneužívání je široký a těžko si jde pod ním představit, jaké jsou jeho různé podoby. Jako první formou se v rozhovorech objevovalo samotné **přímé finanční zneužívání**, tím je myšleno vyložené brání seniorových finančních prostředků. K němu bývá přidruženo mnoho faktorů, jako emocionální či fyzický nátlak.

„Pak se to začalo stupňovat, že vnuk chodil domů opilý, byl agresivní, dědečkovi mizely peníze, cennosti. Vnuk mu zkrátka začal bít dům, což přesně dělají závislí lidé.... klient byl svým vnukem i několikrát fyzicky napaden a také docházelo k tomu finančnímu násilí. Vnuk odmítal přispívat na domácnost, když byl opilý, tak jediné, co ho uklidnilo bylo, že mu dědeček dal všechno z peněženky nebo platební kartu. Tu platební kartu mu někdy vrátil, někdy ne, takže si náš klient musel několik karet zablokovat, vytvořit nový účet a tak podobně. Posílal vnukovi i peníze na účet...“ (Rozhovor č. 9)

Jsou však i případy, kdy senior peníze tzv. odevzdává velmi **dobrovolně**. Nutné je však zdůraznit, že i dobrovolné odevzdávání finančních prostředků může být projevem a formou finančního zneužívání.

„Ale jelikož ten klient byl svéprávný a byl orientovaný a chtěl mu ty peníze dát, tak jsem neviděla žádný důvod, proč by teda neměl... On opravdu dělal vše dobrovolně, chtěl to tak. Já nemůžu jednat za něho, pokud to on neudělá sám, tak to neovlivním. A nebylo vidět, že by byl nějakým způsobem tlačení a nucený.“ (Rozhovor č. 1)

K přímému zneužívání seniorových prostředků bývání přidruženo také **obývání seniorova bytu či domu a příživování** se na něm.

„Sám pán své dceři prý přiznal, že se osobám, které se vyskytují u něj v bytě, často platí taxi a jiné věci.“ (Rozhovor č. 7)

„Takže ten dědeček ho šatil, živil, všechno mu dával, kapesné...než se vnuk postaví na vlastní nohy.“ (Rozhovor č. 9)

„Zjistily jsme, že pan K. těmto dvěma osobám hradí to bydlení...“ (Rozhovor č. 10)

Dále se v jednom z rozhovorů objevila nevídaná forma zneužívání a to, že senior odevzdával většinu svého starobního důchodu a příspěvku na péči dané zneužívatelce a ta mu přidruženě k tomu diktovala, co má pro ni ukrást.

„S tím, že mi řekl, že pro tu kamarádku krade věci, že ta jeho kamarádka je na tom velice špatně po finanční stránce, že má tři děti a že ji chce jako přilepšovat.“ (Rozhovor č. 6)

Často vyskytovanou formou zneužívání bylo **neplnění slibu z darovací smlouvy** nebo **půjčení peněz** někomu z rodiny či přátel, ale daný člověk už seniorovi částku zpátky nesplácel.

„Darovala jí rodinný dům. Dcera slíbila, že jí bude za to pomáhat apod. Vztahy byly dobré, ale dcera si našla přítele a ten ji navádí proti matce. Dcera je na ni nyní sprostá a odmítá s ní komunikovat. Matka si myslí, že si dcera dům nezaslouží a chce ho zpět.“ (Rozhovor č. 4)

„No a konkrétně došlo k tomu, že ten pan Z. se dostal do finančních problémů a poškozená seniorka ho z těch problémů dostala, půjčila mu peníze, konkrétně 244 000,-. On ty peníze vlastně použil na něco jiného, než ji tvrdil. Peníze ji nevrátil a tím byla naplněna skutková podstata podvodu, je to § 209 TZ, konkrétně on má tady odstavec 1 a 3 TZ.“ (Rozhovor č. 5)

Všechny tyto formy zneužívání mají společné to, že zneuživatelé spoléhají na dané vlastnosti, které jsou se stářím spojené – neorientovanost v moderní době a v moderních technologiích, dále je to imobilita seniora či zhoršování se jeho kognitivních funkcí. Velmi často se opakují případy, kde senior má ke zneužívateli **citový vztah a důvěru** a na základě toho mu chce pomoci. Může to přejít až do zacykleného kruhu, kde figuruje agrese a násilí, ze kterého senior neví, jak se dostat. Dobrosrdečnost a laskavost seniora je také častou vlastností na kterou zneuživatelé spoléhají. Nevědomky tak mohou podporovat zneuživatelovo patologické chování.

6.2.2 Indikátory finančního zneužívání

Z provedených rozhovorů mi vyplynulo několik tzv. indikátorů, které tvoří tak velkou skupinu poznatků, že je jim potřeba věnovat vlastní téma – podkapitolu. Indikátor je něco, co v praxi sociálním pracovníkům napovědělo – indikovalo, že se může dít v seniorově životě něco nesprávného. Indikátory vyplynuly z otázky z rozhovorů, která se sociálních pracovníků ptala na to, jak se jim potvrdilo, že jde skutečně o zneužívání. Je důležité zdůraznit, že indikátorů se v každém případě vyskytuje až několik, některé spolu souvisí.

- **Zjevné indikátory**

Mezi zjevné indikátory patří nejasné pohyby na seniorově bankovním účtu či nejasné nakládání s jeho financemi. Častým indikátorem byly dluhy na nájmu i přes dostatečný až velmi slušný příjem seniora. Také šlo o navýšení celkových výdajů a výdajů za bydlení. Tyto zjevné indikátory popisuje také odborná literatura.

„Ta jeho finanční stránka nebyla vůbec špatná, ale my jsme vlastně úplně od začátku s ním bojovali s placením nájmu, měl hodně velké prodlevy v placení, museli jsme ho vždy upozorňovat a také míval velké zpoždění s placením nájmu, minimálně s měsíčním zpožděním.“
(Rozhovor č. 6)

„...že otci narostly výdaje za služby v bytě, že mu musí poslední dobou finančně pomáhat, ačkoliv pobírá starobní důchod i příspěvek na péči.“ (Rozhovor č. 7)

„Dostali jsme podnět od Odboru obecního majetku, že má jeden klient (pan K.), který bydlí v domě s pečovatelskou službou, dluhy na nájmu (asi 29 000,- Kč). Proto jsem šla na sociální šetření k pánovi do bytečku... Zjistily jsme, že pan K. těmto dvěma osobám hradí to bydlení – s jejich pobytem v bytě se také zvedly účty za energie. Nevíme, zda ještě něco víc jim hradí...“
(Rozhovor č. 10)

Dalším zjevným indikátorem je zanedbaný vzhled seniora a celkově špatná životospráva s chudou stravou. Odborná literatura v těchto případech doplňuje, že k těmto indikátorům patří také nepodávání či nadměrné podávání léků, zanedbaná lékařská péče...

„...protože chodil stále v jednom oblečení, jeho strava byla dost, prostě ne pestrá, většinou jedl nějaké kaše, vypadalo to nevábně... Takže jsem věděla, že ty peníze neinvestuje do sebe, tak jsem se na základě toho ho ptala, co s těmi penězi teda dělá... na základě toho mi řekl, že ty peníze dává té své známé, že ona se o něho stará a podobně. Je pravda, že si občas přinesl nějaké jídlo v krabičce, takže je možné, že mu občas nějaké jídlo dala.“ (Rozhovor č. 6)

„Pečovatelská služba našla jednou pana V. bezvládného a nekomunikujícího, ležícího ve vlastních výkalech. Proto mu zavolali záchranku a pan V. byl hospitalizován.“ (Rozhovor č. 8)

- **Přítomnost zneužívatele u peněz**

Důležitým a opakujícím se indikátorem se stala přítomnost zneužívatele u seniorových peněz. To znamená volnou dostupnost fyzických bankovek či držení seniorovy bankovní karty. Může to být i vyřízená plná moc a výběry ze seniorova účtu na základě ni.

„Měla od něj i plnou moc...paní potřebovala peníze a evidentně si to brala od tatínka z účtu.“ (Rozhovor č. 2)

„...zjistili jsme, že paní K. obdržela od pana V. platební kartu, aby mohla platit výdaje za bydlení, protože pan V. se po čase stal imobilní a pobýval už jen na svém lůžku v bytě... následně zjistili, že má velké a nevidané pohyby na svém účtu“ (Rozhovor č. 8)

„No, a to jsem zjistila, že v tom malém bytečku s ním bydlí ještě další dvě osoby (muž a žena), co tam nemají vůbec co dělat. Jde o dům s pečovatelskou službou.“ (Rozhovor č. 10)

„Měl v domácnosti spoustu peněz v hotovosti a tu škodu nám nahlásil přímo on, že mu v peněžence chybí asi 10 tisíc korun.“ (Rozhovor č. 11)

- **Nezřetelnost vztahu seniora s osobou či skupinou osob – zneužívatelem**

Nezřetelný vztah seniora s osobou, která se později ukázala jako zneuživatel, se v rozhovorech také objevilo. Jde primárně o to, že v seniorově bytě se najednou objeví osoba či skupina osob, kteří nejsou příbuznými ani nijak známými rodině.

„V bytě se nacházel ještě jeden mladý muž...Dotázala jsem se pána, zda jsou ti dva muži rodinní příslušníci na to mi odpověděl, že zná pouze jednoho, toho oslovoval Františku a že druhého muže nezná, že je to asi kamarád zmiňovaného Františka. Prý přicházejí a odcházejí, nic moc neříkají...Dcera mi sdělila, že se situací je obeznámena a že je také často upozorňována sousedy o přítomnosti mnoha cizích osob. Dvakrát se jí stalo, že při návštěvě otce cizí lidi potkala a vyprovodila... Otec však prý nechce být v noci sám a odvolává se na zmiňovaného Františka, kterého prý zná od dětství.“ (Rozhovor č. 7)

„Pečovatelská služba si všimla, že u pana V. je nastěhovaná nějaká žena – paní K...Zjistily jsme, že pan V. je vdovec, bez dětí (přímých dědiců), ale má jisté příbuzné či známé... ti mu právě zajistili tu pečovatelskou službu. Také jsme zjistily, že pan V. a paní K. se znají již delší

dobu, hlavně ze sousedství. Je možné, že paní K. si pamatuje ještě zemřelou ženu pana V. a že se nějak vídali.“ (Rozhovor č. 8)

- **Ostatní indikátory**

Mezi ostatní indikátory jsou zařazeny ty, které jsou důležité, ale nepotkaly se v charakteristické skupině. Jako první určitě stojí za to zmínit emoční nátlak nebo manipulativní tendence osoby zneužívatele na seniora.

„Začala ji dělat takové podlé věci, jako „babičko, ty už tady nemůžeš být přece sama“ a za zády ji pustila plyn a řekla „podívej, tady si to nevypla, jsi nebezpečná“. A takovými různými nátlaky ji dostrkali do toho domova pro seniory, i když paní byla soběstačná do jisté míry... stačilo ji občas přinést nákup.“ (Rozhovor č. 3)

„Ten muž, pan I. vypadal velmi rozrušeně, že jsme s kolegyní přišly. Byla tam o zed' opřená matrace a na dotázání, zda tam s tou ženou přespávají mi neodpověděl. Pan I. působil jako nějaký právník, vytvářel velmi zřetelný nátlak na pana K., aby na naše dotazy neodpovídal, pan I. také zvyšoval hlas, aby zdůraznil, že se námi senior nemá bavit.“ (Rozhovor č. 10)

Dále je to přerušení kontaktu se seniorem, když přísun financí byl zneužívateli odepřen. V jednom případě zneuživatel přestal za seniorem docházet na návštěvy a ve druhém případě zase zneuživatelka seniorovi nepomohla, když byl v bytové nouzi.

„Dle slov pečovatelek už za klientem příbuzný ani nechodí na návštěvy.“ (Rozhovor č. 1)

Extrémním indikátorem byl v jednom případě přítomnost zápachu z těkavých látek: *„V bytě se nacházel ještě jeden mladý muž, byli tam také pronikavě cítit těkavé látky.“* A dále je alarmující vyjádření seniorovy dcery, která sdělila sociální pracovníci následující: *„Otec se své dceři také svěřil s tím, že si v bytě něco vaří, ale jídlo to není. Dcera mi sdělila, že sama neví, jak v této situaci pokračovat a že uvítá nějakou pomoc.“ (Rozhovor č. 7)*

6.2.3 Rizikové faktory

Téma rizikových faktorů vyplynulo nezávisle na rozhovorových otázkách. Je to něco, na co mě nenapadlo se sociálních pracovníků ptát, ale zároveň se rizikové faktory staly velkou a vlivnou součástí. Rizikové faktory prezentují individuální vlastnosti zneužívatelů, které přímo působí na fakt, že někoho potřebují zneužívat – v tomto kontextu seniora. Vyplynuly také rizikové faktory u seniora, které zase ovlivňují to, že má větší pravděpodobnost být zneužitý.

- **Rizikové faktory u zneužívatele**

Opakujícím se faktorem bylo **závislostní chování** zneužívatele, jak látková závislost, tak i nelátková. Ve dvou případech sociální pracovníci popisovali drogovou a alkoholovou závislost. V jednom z případů drogová závislost zneužívatele byla způsobena ještě jiným rizikovým faktorem, a to odloučení a vyvržení z rodiny. Finanční prostředky a podpora od seniora tuto závislost ještě umocňovaly. V druhém případě šlo o skupinu zneužívatelů, která důsledkem závislosti potřebovala finanční prostředky a místo, kde mohou přebývat. Dále šlo o závislostní chování v podobě hazardního sázení. Zde zneužívání nebylo primárním cílem, jak svou závislost sytit, ale jako postupně vyvíjející se důsledek komfortu a příjmu financí.

„Celý případ pro mě začal ve chvíli, kdy jsem dostala informaci z věznice o podmíněném propuštění jisté paní T., která zároveň dostala i probační dohled a povinnou ambulanční léčbu, kvůli její drogové minulosti.“ (Rozhovor č. 7)

„Pán se také zmínil, že ztratil veškerou podporu přátel a rodiny, všichni ho zavrhlí, protože mu říkali, že se na vnuka má vykašlat, že akorát podporuje jeho závislost – zmínil se, že si myslím, že vnuk něco bere a že jeho pokoj jde cítit marihuanou.“ (Rozhovor č. 9)

Dalším rizikovým faktorem je **bezdomovectví**. V tomto případě to souvisí také s indikátorem, kde není žádný zjevný vztah zneužívatele a seniora.

„No, a to jsem zjistila, že v tom malém bytečku s ním bydlí ještě další dvě osoby (muž a žena), co tam nemají vůbec co dělat. Jde o dům s pečovatelskou službou. Ty osoby vypadaly jako osoby bez domova.“ (Rozhovor č. 10)

V jednom z rozhovorů se vyskytlo **členství v sektě** jako rizikový faktor pro zneužívání.

„Dcera si pak našla nového partnera a ten měl dluhy, plus byl ještě členem Scientologické církve, ke které se dcera klienta také přidala. S touto církví odjela také na „dovolenou“ na loď. Zaplatila za to asi 200 000 korun, s tím, že tam neležela, ale ještě makala. Mají to udělané fikaně, jako „školení“ ... V tomto případě dcera slibovala, že to příští týden hned vrátí, že potřebuje jen na úhradu pobytu atd. Ale nikdy to nevrátila.“ (Rozhovor č. 2)

Mezi další rizikové faktory patří obecně špatné rodinné vztahy či špatné zázemí zneužívatele, dále je to samozřejmě špatná finanční situace zneužívatele. Ke zmiňovaným rizikovým faktorům se dále může přidružit agresivní chování a emocionální nátlak.

- **Rizikové faktory u seniora**

Rizikové faktory u seniora vyplývají už z výše zmíněných témat, ale ráda bych je ještě shrnula. Jde především o seniorovu dobrosrdečnost a chtíč pomoci. Často hraje roli důvěra, které se někteří zneuživatelé nebojí zneužít. Je kontroverzní tyto dobré vlastnosti popisovat jako rizikové faktory, ale v kontextu uskutečněných rozhovorů to tak platí. Seniori se často mohou cítit osamělí, a proto je jim zneuživatelova přítomnost radostí. A fakt, že mu dávají peníze, či ho živí jim přijde jen jako maličkost v porovnání s hodnotou, kterou pro seniora má jeho přítomnost. Někdy se však tento vratký vztah může přehoupnout do patologického vztahu, který už v pořádku není a ze kterého senior už neví jak ven.

6.2.4 Metody řešení a intervence

Na využívané metody práce se seniorem byla zaměřena jedna z posledních otázek rozhovoru. Ta se sociálních pracovníků ptala na postup řešení seniorovy situace, na využití metody a intervence a na to, jak daný případ dopadl a co se pracovníkovi osvědčilo při jeho řešení.

V odborné literatuře není věnováno moc prostoru právě metodám řešení situace finančně zneužívaného seniora. Vše bylo v literatuře zmíněno jen velmi okrajově s tím, že základní metodou je empatická komunikace a distribuce specializovaných služeb. Proto jsem byla zvědavá, co mi budou sdělovat sociální pracovníci z praxe. Většinou se však potvrdilo to, co říká odborná literatura a to, že je důležitá **důvěra** mezi pracovníkem a seniorem, otevřená a **upřímná konverzace, empatický rozhovor**. Sociální pracovníci využívají při práci se zneužívaným seniorem **prvky krizové intervence a prvky sociální terapie**, součástí toho je **aktivní naslouchání**. Dále je podstatné zmínit **individuální plánování a spolupráce s rodinnými příslušníky seniora**. Jednotlivé rozlišení využívaných metod se různily od typů služeb. Ve službách sociálního poradenství převládala metoda odborného sociálněprávního poradenství, u sociálních pracovníků z úřadu je hojně využívaná metoda sociálního šetření a následná distribuce služeb společně se spoluprací s rodinou. Zaznívaly názory, že do jisté míry je jejich působnost omezená, protože nemají žádné legální prostředky, jak třeba zasáhnout.

„S takovýmito případy se těžko něco dělá, protože se to legislativně nedá moc nijak ošetřit tak, aby senior – pan K. nebyl nijak poškozen. Protože my hlídáme jeho zájmy, chceme pro něj to nejlepší.“ (Rozhovor č. 10)

„Když se stane nějaký takový případ, tak vždycky seniora prosíme, aby to předal policii, protože jinou páku my nemáme.“ (Rozhovor č. 11)

Jedna z podotázek se sociálních pracovníků ptala, zda nějak spolupracovali s jinými pracovníky na řešení daného případu. Ve většině případů byla kladná odpověď, že ano spolupracovali s kolegou ze stejného pracoviště, ale i multidisciplinárně. V jednom případě se objevila i spolupráce s policií.

Rozhovory mi pomohly si uvědomit, že vlastně chybí definování metod prevence celkově špatného zacházení se seniory. Z kontextu rozhovorů vyplynulo, že každý pracovník jedná co nejlépe umí a v zájmech klienta.

„...když klient už nevypadal, že si je jistý, jsem řekla, že to je naposled, co jsme něco vybrali. V tom druhé případě si teda potom si klient vzpomněl, když jsme u něj delší dobu stály. Řekla jsem mu, tak jste chtěl vybrat ty peníze tady pro příbuzného a on odvětil, že teda no jo, vlastně ano. A tím, že už opravdu zapomíná, že chtěl něco udělat a je to dejme tomu 10-15 minut prodleva.“ (Rozhovor č. 1)

Jenom jeden ze sociálních pracovníků mi popsal jasnou metodu prevence, která se sice nesoustředí primárně na zneužívání, ale působí na něj také. Jde o náslechy a monitoring u osobní asistence.

„Takže je to ošetřeno rozhovory sociálních pracovníků s klienty, chodí se na náslechy přímo na asistence. V rámci našich služeb nabízíme i sociálního terapeuta pro naše klienty, to je vlastně vystudovaný psycholog.“ (Rozhovor č. 11)

V souvislosti s prevencí, bych chtěla uvést jeden z případů, kdy sociální pracovnice nebyla upozorněna kolegyní na probíhající zneužívání, takže nemohla řádně zakročit. Šlo o domov pro seniory, kde zneužívatelkou byla dcera klienta (zneužívaného seniora) a na základě plné moci chodila na pokladnu vybírat otcovy peníze.

„Dcera se ale celou dobu jevila, že má tatínka ráda, starala se o něj a chodila za ním. Měla od něj i plnou moc...Pokladní ji peníze dávala, protože tam nikdy nebyl žádný problém. Nechápu proč to dělala a neinformovala mě o tom. Jsem naštvaná do dneška...Dopadlo to tak, že paní pokladní dostala strach a zkontaktovala druhou dceru klienta, tedy sestru paní, která brala peníze. Až tato druhá dcera mě zkontaktovala... Celou dobu komunikovali jen s paní pokladní a nevěděli, že existuji.“ (Rozhovor č. 2)

Tento případ byl jedním ze dvou, kde jsem si poznamenala kód selhání pracovníka. Ten druhý byl v případě, kde policie nevěnovala dostatečnou pozornost seniorovu podezření, když mu zmizely peníze.

„Klient byl ale rád, že jsme měli snahu to řešit. Naopak z policie byl zklamaný, protože měl pocit, že s ním jednají jako s dezorientovaným seniorem.“ (Rozhovor č. 11)

Na závěr bych chtěla zdůraznit rozhovory, kde mi na otázku, jak daný případ dopadl, bylo opovězeno, že senior zemřel. Je to naprosto zdrcující realita, kterou popisuje také odborná literatura.

„Nicméně ji dostrkali do domova pro seniory, kde paní záhy zemřela. To mě hrozně mrzelo. Byla to taková milá babča. Vadilo mi, že byl ten tlak takový, že ji to zničilo.“ (Rozhovor č. 3)

„Pán zemřel a dcera všechny osoby z bytu vyprovodila.“ (Rozhovor č. 7)

Tyto výpovědi jasně udávají, že je potřeba se problematikou špatného zacházení se seniory zabývat a přikládat jí větší hodnotu.

7 Diskuze

Z analýzy provedených rozhovorů vyplynula čtyři hlavní témata, která byla dále rozdělena ještě do podtémat – podkapitol, pro lepší orientaci. **Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jaké zdroje pomoci a jaké nástroje sociální pracovníci využívají při řešení situace finančně zneužívaného seniora.** V tomto ohledu se potvrdila má domněnka i to, co říkají autoři odborné literatury. S charakterizováním konkrétních metod a intervencí je potřeba být však opatrný, protože každý senior i každý případ je specifický. Možná proto může působit, to, co říká odborná literatura, poměrně stroze a obecně. Co je však naprosto klíčové je vést empatický rozhovor se zneužívaným seniorem. Tento fakt se v analyzovaných rozhovorech objevil několikrát. Udávají to i Cimrmannová a kol. (2013), kteří popisují empatický rozhovor, jako klíčovou metodu práce s člověkem v krizi. Autoři Cimrmannová a kol. (2013) a Špatenková (2011) dále popisují, že prvotní metoda pomoci nese prvky krizové intervence. Špatenková (2011) dále udává, že pracovníci využívají konkrétně sociálněprávní krizovou intervenci, která nese prvky i právního poradenství. V rozhovorech s pracovníky sociálně poradenských služeb a služby krizové pomoci (linka důvěry) se jednoznačně potvrdilo, že jsou to nejčastěji využívané nástroje. Z provedených rozhovorů vyplynulo, že v sociálněprávních poradnách převládá spíše odborné poradenství před krizovou intervencí. Výsledky výzkumu také potvrzují, že důležitým nástrojem sociálních pracovníků je aktivní naslouchání. V odborné literatuře aktivní naslouchání popisují Kappl a Janebová (2013), ale to v kontextu syndromu EAN, a ne konkrétně v kontextu finančního zneužívání. Lze to však posoudit, jako obecně jednu z nejvyužívanějších metod sociální práce. Dále data z výzkumu mohou doplnit např. metodu individuálního plánování, také distribuci služeb a sociální šetření. Při analýze rozhovorů se ukázalo, že absentují metody prevence. Ani odborná literatura o tomto tématu nemluví. V rozhovorech jsem se setkala pouze s jednou metodou prevence, a to u osobní asistence, kde využívají tzv. náslechy a monitoring. V teoretické části se zmiňují o dni proti násilí na seniorech.

S odstupem po provedení výzkumu se na pokládané otázky při rozhovorech dívám kritickým pohledem a spatřuji, že bez správné indikace nemůže být uplatněna účinná prevence. Proto k hlavní výzkumné otázce je potřeba zařadit informace o pachatelích (zneuživatelích) finančního zneužívání na seniorech. V tomto ohledu se potvrdilo to, co udávají autoři odborné literatury. Ten okruh lidí, ze kterého může seniora někdo zneužít je opravdu rozsáhlý. Drtilová (2007) popisuje všechny pachatele finančního zneužívání, kteří jsou se seniorem v nějakém vztahu – rodinném, příbuzenském či jen známém. Brown (2019) popisuje tzv. šmejdy (v

angličtině *scammers and fraudsters*). Haškovcová (2010) okruh doplňuje možnými pachateli z řad pomáhajících profesionálů a pečovateli Švestková a Zimmelová (2006) tyto pracovníky nazývají terénní pracovníci. Všechny tyto skupiny výzkum naplnil. Ukázalo se, že v odborné literatuře úplně chybí rozlišení různých forem finančního zneužívání.

Vedlejším cílem (vedlejší výzkumnou otázkou) **bylo charakterizovat znaky v chování a prožívání seniora, podle kterých lze rozpoznat finanční zneužívání**. Na tuto otázku odpovídají indikátory, které vyšly z výsledků výzkumu. Většinu ze zjištěných indikátorů odborná literatura potvrzuje, jako například růst výdajů, nevídané pohyby na účtu seniora, zanedbaný vzhled a nepestrá strava. To popisuje například Drtilová (2007). Zimmelová (2006) doplňuje následovně, že velkým indikátorem je přílišná či absentující medicína seniora nebo zanedbaná lékařská péče. Cimrmannová a kol. (2013) popisují, že se děje, že finanční zneužívání vyplývá úplně náhodou při řešení jiných seniorových problémů. To potvrzuje i jeden případ z výzkumu. Jako druhý, vedlejší cíl (vedlejší výzkumná otázka) **bylo popsat jak a kdo sociální pracovníky vyhledává s podezřením na finanční zneužívání či v rámci jeho řešení**. V tomto ohledu z výsledků výzkumu vyplynulo několik možností. V odborné literatuře to však poněkud chybí. Většina autorů popisuje možnost, když senior kontaktuje příslušnou službu či pracovníka sám – například v rámci linky důvěry, o tom se zmiňují Havránková a Schusterová (2020), nebo v rámci sociálního poradenství.

Jako poslední faktor, který vyplynul z výsledků výzkumu a shoduje se s odbornou literaturou, jsou **rizikové faktory**. Na rizikové faktory se žádná z výzkumných otázek ani žádná z otázek v rozhovoru nesoustřeďuje. Rizikové faktory popisuje u problematiky špatného zacházení se seniory Sýkorová (2011) a u finančního zneužívání Zimmelová a Stolín (2006). Dále bych chtěla zmínit fakt, který zmiňuje Sýkorová (2005) a to je, že případem zneužívaného seniora se začne někdo zabývat, až když náhle zemře. O nečekaném úmrtí mluvily i dvě pracovnice, které se účastnily rozhovorů ve výzkumu. Jedna z nich úmrtí seniorky nazvala dokonce podlehnutím.

Z výsledků empirické části vyplývá, že sociálním pracovníkům chybí jasně určené metody a nástroje pro pomoc finančně zneužívaného seniora. Ukázalo se však, že sociální pracovníci v praxi umí jednat profesionálně a pohotově. Sociálním pracovníkům chybí legislativně definované nástroje pomoci. Zcela určitě vyplývá, že chybí definované metody prevence a vzdělávání na toto téma – jak pro sociální pracovníky, tak i pro samotné seniory. Dobře nastavené a definované jsou metody indikace a možné rizikové faktory.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo popsat finanční zneužívání seniorů, jako problém, který je stále aktuální, ale který je málo řešený. Záměrem bylo jít do hloubky dostupných teoretických poznatků a vybrat ty co nejpřesnější a nejrelevantnější k probírané tématice. Dále bylo záměrem prozkoumání situace v praxi pomocí kvalitativního výzkumu. Výstupem jsou prezentovaná výzkumná témata, která jsou následovně srovnávána s poznatky z odborné literatury.

V teoretické části jsou postupně popsána témata, která logicky vedou k definici samotného finančního zneužívání. Jde o charakteristiku stárnutí a stáří, dále jde o charakteristiku ageismu, jako jevu diskriminace osob na základě věku. Následuje kapitola o špatném zacházení se seniory, která obecně představuje rámec problematiky a vede až k poslední kapitole teoretické části, která je věnována samotnému finančnímu zneužívání. Účelem teoretické části bylo nastínit problematiku a dát tak základnu pro prezentování výzkumných zjištění.

Pro účely této práce byl vybrán kvalitativní výzkum a výzkumnou metodou byly polostrukturované rozhovory se sociálními pracovníky z České republiky, kteří měli zkušenost s řešením situace finančně zneužívaného seniora. Získaná data byla zpracována na základě teoretické tematické analýzy, protože sběr dat vycházel z předem daných výzkumných otázek. Z analýzy vyplynula čtyři hlavní témata a několik podtémat. Ty ukázaly, jaké metody a nástroje sociální pracovníci používají v praxi, jak jsou seniory vyhledáváni a podle čeho se jim daří zneužívání indikovat a jaké jsou rizikové faktory u pachatelů finančního zneužívání.

Tato práce má pro mě velkou hodnotu jednak z již zmiňovaného osobního hlediska a také protože jde o problematiku, kterou je potřeba dále rozvíjet a rozšiřovat. Ráda bych ve svém bádání do budoucna pokračovala a tématu se nadále věnovala. Jsem si vědoma toho, že by výzkumný vzorek šlo dále rozšířit a sbírat další cenné poznatky a zkušenosti od sociálních pracovníků v praxi.

Použitá literatura

Publikace

Čírtková, L. (2013). *Forenzní psychologie* (3. upravené vydání). Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Drtilová, J. (2007). Zranitelné oběti a svědci. In Čírtková L., Vitoušová P. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. (pp. 51–84). Grada.

Dunovský, J., Kovařík, J. a Zimmelová, P. (2006). Sociální prostředí, agresor a oběť. In Buriánek, J., Kovařík, J., Švestková R., Zimmelová, P. a kol. *Domácí násilí – násilí na mužích a seniorech* (pp. 82–83). Triton.

Flamenco, E. (2015). *A Financial Abuse Prevention Program for Older Adults: A Grant Proposal*. California State University, Long Beach.

Hartl, P. a Hartlová, H. (2015). *Psychologický slovník* (3. vydání). Portál.

Haškovcová, H. (2010). *Fenomén stáří* (2. vydání). Havlíček Brain Team.

Havránková, O. a Schusterová, M. (2020). Krizová intervence u seniorů. In Vodáčková, D. a kol. *Krizová intervence* (4. vydání, pp. 292–304). Portál.

Jarošová, D. (2006). *Péče o seniory*. Ostravská univerzita.

Kappl, M. a Janebová, R. (2013). Aktivní naslouchání. In Matoušek, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce* (pp. 265–267). Portál.

Kovařík, J. a Zimmelová, P. (2006). Násilí na seniorech. In Buriánek, J., Kovařík, J., Švestková R., Zimmelová, P. a kol. *Domácí násilí – násilí na mužích a seniorech* (pp. 81–82). Triton.

Langmeier, J. a Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie* (2. vydání). Grada.

Malíková, E. (2011). *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Grada.

Mühlpachr, P. (2004). *Gerontopedagogika*. Masarykova univerzita.

Nolen-Hoeksema, S. (2012). *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda* (3. vydání). Portál.

Říčan, P. (2014). *Cesta životem: [vývojová psychologie]* (3. vydání). Portál.

Strauss, A. L., a Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Sdružení Podané ruce.

- Sýkorová, D. (2011). Senioři jako osoby ohrožené domácím násilím. In Špatenková N. a kol. *Krizová intervence pro praxi* (2. vydání, pp. 130–133). Grada.
- Sýkorová, K. (2005) Syndrom EAN. Jeho koncepce; formy, rizikové faktory a sociální kontext problému týrání seniorů. In Sýkorová, D., Šimek, D., a Dvořáková, M. *Třetí věk trojí optikou*. (pp. 89–100). Univerzita Palackého.
- Ševčík, D. a Špatenková, N. (2011). Násilí. In Špatenková N. a kol. *Krizová intervence pro praxi* (2. vydání, pp. 106–135). Grada.
- Ševčík, D., a Vykopalová, H. (2002). *Násilí na seniorech: sborník příspěvků z pracovního semináře*. Univerzita Palackého.
- Špatenková, N. a Kasalická, J. (2011). Senioři jako osoby ohrožené domácím násilím. In Ševčík, D., Špatenková, N. a kol. *Domácí násilí: kontext, dynamika a intervence* (pp. 126–130). Portál.
- Špatenková, N. a kol. (2011). *Krizová intervence pro praxi*. Grada.
- Švestková, R. a Stolín, M. (2006). Další agresori v souvislosti se seniory. In Buriánek, J., Kovařík, J., Švestková R., Zimmelová, P. a kol. *Domácí násilí – násilí na mužích a seniorech* (pp. 92–93). Triton.
- Švestková, R. a Zimmelová, P. (2006). Násilí na seniorech – praktická část. In Buriánek, J., Kovařík, J., Švestková R., Zimmelová, P. *Domácí násilí – násilí na mužích a seniorech* (pp. 91–92). Triton.
- Vidovičová, L. (2008). *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.
- Zakouřilová, E. (2013). Sociální terapie. In Matoušek, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce* (pp. 264–265). Portál.
- Zimmelová, P. a Stolín, M. (2006). Rizikové faktory špatného zacházení se seniory. In Buriánek, J., Kovařík, J., Švestková R., Zimmelová, P. a kol. *Domácí násilí – násilí na mužích a seniorech* (pp. 83–86). Triton.

Elektronické publikace a jiné elektronické zdroje

Braun, V. a Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. (3)2, 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

Brown, R. E. (2019). Boomers and Fraudsters: A Closer Look at the Financial Elder Abuse Cycle in America. *Marriot Student Review*, 3(2), 14-18. <https://scholarsarchive.byu.edu/marriotstudentreview/vol3/iss2/3>

Cimrmannová, T., Hubinková, Z., Špatenková, N., Jirsová, A., a Šerých, J. (2013). *Krise a význam pomáhajících prvního kontaktu: aplikace v kontextu rodinného násilí* (Vydání první). Karolinum. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/14fn9of/alma9925201156906986

Corbi, G., Grattagliano, I., Ivshina, E., Ferrara, N., Solimeno Cipriano, A., a Campobasso, C. P. (2015). *Elderly abuse: risk factors and nursing role*. *Internal and Emergency Medicine*, 10 (3), 297-303. Retrieved February 18, 2022, from <https://doi.org/10.1007/s11739-014-1126-z>

Český statistický úřad. (2022). *Senioři ČR v datech – 2021: Senioři jako oběti trestných činů*. Český statistický úřad. Retrieved April 22, 2022, from <https://www.czso.cz/documents/10180/142141241/31003421k09.pdf/901150cc-bc34-41bc-9f48-a7a936d5cb2f?version=1.7>

Čevela, R., Kalvach, Z., a Čeledová, L. (2012). *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. Grada. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/5nfor5/alma9925426511006986

Elder Abuse. (2022). Elder Financial Protection Network. Retrieved April 12, 2022, from <http://www.elderfinancialprotection.org/Elder-Abuse.html>

Lorman, J. (2020). Domácí násilí nebo EAN? Sociální kontext týrání seniorů. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2019(6). <https://socialniprace.cz/online-clanky/domaci-nasili-nebo-ean-socialni-kontext-tyrani-senioru/>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2020). *Zásady OSN pro seniory*. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Retrieved April 28, 2022, from <https://www.mpsv.cz/zasady-osn-pro-senioru>

Palmore, E. B. (1999). *Ageism negative and positive* (2nd ed). Springer Pub. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustiji/alma9925221106506986

Předsudečné násilí. (2019). In *Iustitia*. Retrieved March 15, 2022, from <https://in-ius.cz/predsudecne-nasili/>

Tošnerová, T. (2002). *Ageismus: průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Ambulance pro poruchy paměti. https://aa.ecn.cz/img_upload/07bc9d1453b4bc61934a7ebb36075df2/ageismus.pdf

Urbanová, M. (2015). Sociologický přístup k ochraně zdraví spotřebitelů. In *Společensko-právní aspekty ochrany spotřebitele a jeho zdraví* (pp. 33-66). Masarykova univerzita, Právnická fakulta. <https://is.muni.cz/publication/1324636/>

Vidovičová, L. (2022). *Inovativní cesty definice, měření prevalence a řešení seniorského abusu v ČR: Projekt RESTABUS*. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Retrieved April 15, 2022, from <https://www.fss.muni.cz/vyzkum/resene-projekty/61207>

Wang, X. M., Brisbin, S., Loo, T., a Straus, S. (2015). Elder abuse: an approach to identification, assessment and intervention. *Canadian Medical Association Journal*, 187 (8), 575-581. <https://www.cmaj.ca/content/187/8/575.short>

WHO. (2021). *Ageing: Ageism*. World Health Organization. Retrieved March 4, 2022, from <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/ageing-ageism>

WHO. (2021). *Elder Abuse*. World Health Organization. Retrieved March 30, 2022, from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse>

Zákon č. 108/2006 Sb., zákon o sociálních službách (2006). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#cast3>

Zákon č. 273/2008 Sb., zákon o Policii České republiky (2008). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-273>

Zákon č. 40/2009 Sb., zákon trestní zákoník (2009). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40?text=>

Zákon č. 45/2013 Sb., zákon o obětech trestných činů (2013). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-45?text=zvl%C3%A1%C5%A1%C5%A5+zraniteln%C3%A1+osoba#cast1>

Zákon č. 89/2012 Sb., zákon občanský zákoník (2012). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zimmelová, P. (2006). Ekonomické násilí na seniorech. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2006(2), 82-88. <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/10/2006-2.pdf>

Tabulka č. 1 – Senioři jako oběti vybraných trestných činů

Senioři 65+ jako oběti vybraných trestných činů ve srovnání s celkovou populací v roce 2020:

Trestný čin	Oběti celkem ¹⁾	z toho senioři	
		celkem	%
Vražda	161	14	8,7
Ublížení na zdraví	4 749	315	6,6
v tom:			
Úmyslné ublížení na zdraví	4 260	230	5,4
Ublížení na zdraví z nedbalosti	489	85	17,4
Nebezpečné vyhrožování	2 179	148	6,8
Vydírání	1 204	44	3,7
Domácí násilí	908	64	7,0
v tom:			
Omezování a zbavování osobní svobody	150	4	2,7
Týrání svěřené osoby	265	13	4,9
Týrání osoby žijící ve společném obydlí	467	42	9,0
Útisk	26	5	19,2
Loupež	1 346	113	8,4
Znásilnění	639	5	0,8
Vloupání²⁾ do bytů a domů	x	55	x
Vniknutí za užití lstí – senioři	x	87	x
Krádeže	7 678	1228	16,0
z toho:			
kapesní krádeže	4 950	790	16,0
Podvod	211	149	70,6
z toho:			
podvod lstí na seniorech	x	141	x
Porušování domovní svobody	94	30	31,9

¹⁾ Policie ČR neeviduje oběti, ale objekty napadení.

²⁾ U případů vloupání se u obětí evidují pouze senioři.

Zdroj: Policejní prezidium ČR in Český statistický úřad (2022)

Příloha č. 1 – Scénář polostrukturovaného rozhovoru

Na úvod každého rozhovoru proběhlo představení mé osoby, této bakalářské práce, výzkumných záměrů a poučení o anonymizaci údajů účastníka i jeho pracoviště – uvedeno je pouze systémové zařazení pracoviště.

- Poprosím vás o krátké představení vás a organizace ve které působíte...
- Kdo a jak vás upozornil na možné finanční zneužívání u seniora?
Jak jste pojal(a) podezření na možné finanční zneužívání u seniora?
- Jak se vám potvrdilo, že jde skutečně o finanční zneužívání seniora?
Jak se daný senior choval?
Bylo na jeho chování a prožívání něco zvláštního?
- Jaký byl následující postup při řešení situace finančně zneužívaného seniora?
Jaké metody a intervence byly zvoleny?
- Jak daný případ finančního zneužívání seniora dopadl?
Co byste příště udělal(a) jinak?

